

PISANII **SÂNGEORZENE**

- SPIRITUALITATE, ISTORIE ȘI TRADIȚIE LOCALĂ

ARTEMIU PUBLIU ALEXI (1847-1896)

ANUL III, NR. 5 (21), MAI, 2014

ÎN ACEST NUMĂR:

**IUSTIN SOHORCA, ARHIVA DE FOLCLOR, EMIL PRECUP,
ALEXANDRU POP, DORIN DOLOGA, IULIU-MARIUS MORARIU**

PISANII SÂNGEORZENE

- Spiritualitate, Istorie și Tradiție -

ANUL III, NR. 5, MAI 2014

PISANII SÂNGEORZENE

Revistă de spiritualitate, istorie și tradiție locală

Fondatori: profesor **FLORIN HODOROGA**
teolog **ALEXANDRU DĂRĂBAN**

REDACȚIA: Casa de Cultură Sângeorz-Băi, str. Republicii nr.33, jud. Bistrița-Năsăud; E-mail:
florin.hodoroga@gmail.com
Jucu, str. Jucu-Herghelie nr. 67, jud. Cluj; E-mail: adaraban17@yahoo.ro;
alexandrudaraban53@gmail.com

TEHNOREDACTARE: *Alexandru Dărăban*

Revista poate fi citită pe rețeaua de internet la adresele:
<https://independent.academia.edu/DarabanAlexandru>
<http://en.calameo.com/accounts/3280504>
<https://www.facebook.com/daraban.alexandru.3>
<http://revistapisaniisangeorzene.wordpress.com/>

COPERTA I: DR. ARTEMIU PUBLIU ALEXI (1847-1896)

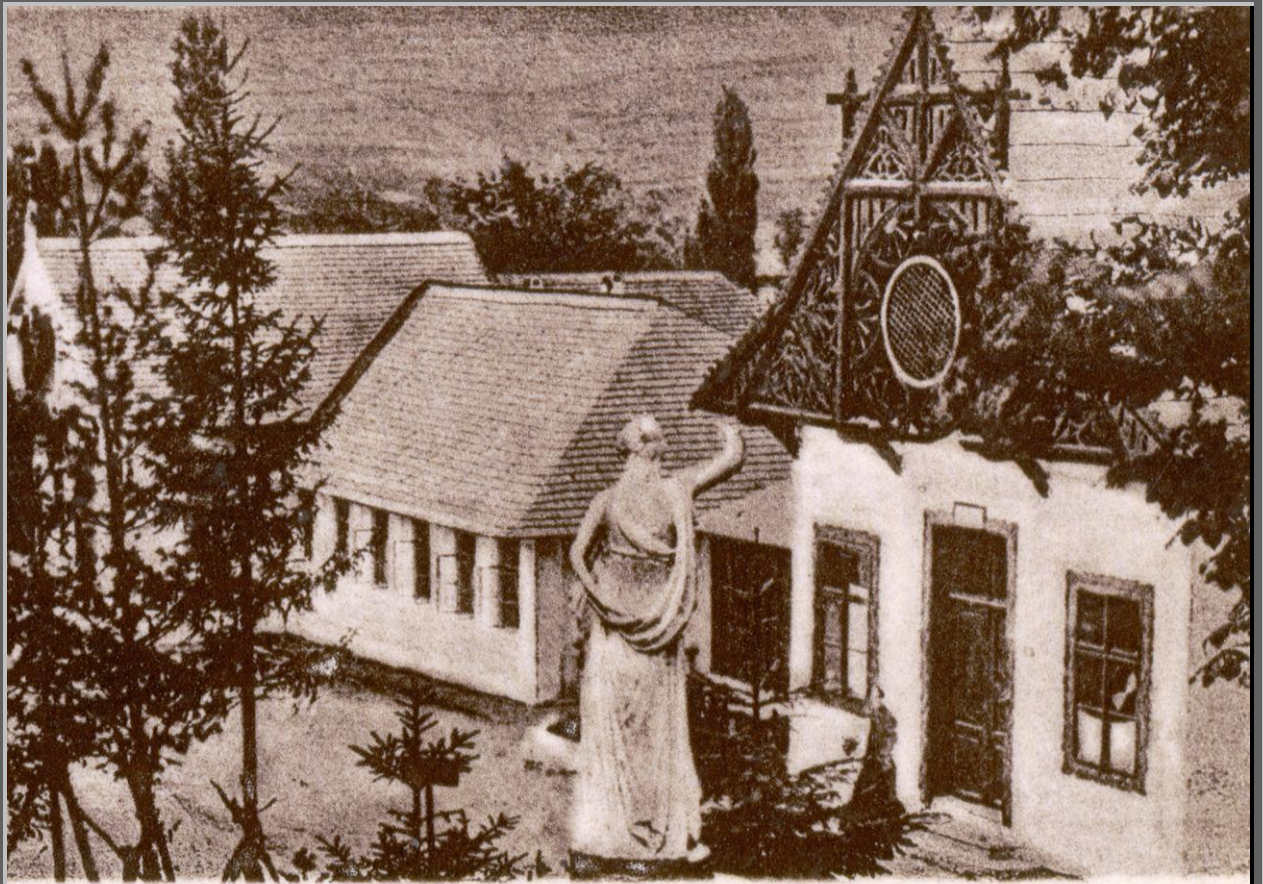
COPERTA IV: VECHEA CASĂ PAROHIALĂ GRECO-CATOLICĂ DE PESTE SOMEȘ (ASTĂZI NU MAI EXISTĂ)

ISSN 2285 – 8229
ISSN-L 2285 – 8229

IDENTITATE

Oláhfalvától Oláh-szentgyörgyről — Salutare din Sângeorgiu-român — Gruss aus Oláh-szentgyörgy

Băile reci și calde
Kaltes und warmes Bad
Hideg és meleg fürdő

DATE ISTORICE DESPRE COMUNA SÂNGEORZ-BĂI

- II -

IUSTIN SOHORCA¹

În a. 1601. Moare ucis mișelește pe Câmpia Turzii, Mihai Viteazul, de către trimișii generalului austriac Basta. (Vezi Istoria Românilor)

În a. 1636. Sosește în comuna noastră un *diac* cu numele Miron, sfințit de preot de episcopul Ghenadie al II-lea, la 17. III. Acest „diac” a făcut în *Lunca Mărului* din *Valea Pleșii*, mănăstirea „Pocrov”. (Vezi Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, „Arhiva Someșeană”, 37/1939)

În a. 1629, 21. V. Principele Ardealului, Rákoczi, recunoaște și întărește dreptul de proprietate a munților, pe seama locuitorilor din Valea Someșului. (Idem, pag. 317)

În a. 1703-1711 a fost războiul Curuților regaliști maghiari cu „Lobonții” împăratului Austriei. Comuna noastră, împreună cu altele au trebuit să presteze într-o singură lună din a. 1707 armatei regești, 787 gălete grâu, 2086 ovăz, 272 măji carne, 216 care fân. (Idem, pag. 328)

În a. 1719 a fost o foamete îngrozitoare. Chiar și în prezent oamenii bătrâni pomenesc că din comuna noastră mulți gospodari, singuratici sau asociați, plecau în Moldova cu câte 4-6 boi la car, să cumpere porumb. La întoarcere veneau numai cu doi boi, ceilalți erau prețul porumbului. (Amintire)

În anul 1733. Conform recensământului înfăptuit la ordinul episcopului Micu-Klein se constată că aici erau patru preoți, analfabeți; numele lor nu se cunoaște. (Idem, pag. 304)

În a. 1741 a fost o foamete în urma căreia au suferit multe familii, pe care localnicii cei mai înstăriți le ajutau, pe cei mai lipsiți și săraci.

În a. 1472. În urma calamității din anul trecut, împreună cu alte ținuturi, în comuna noastră s-a ivit și s-a lățit groaznica molimă, ciurma, care a făcut multe victime omenești. (Vezi Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, „Arhiva Someșeană”, 27/1939, pag. 32)

¹ Prima ediție apărută sub auspiciile Cercului „Plaiuri năsăudene și bistrițene”, Cluj- Napoca, 1986, împreună cu *Jurnal de front*, după manuscrisul găsit de Teodor Tanco la muzeul din Sângeorz-Băi. A fost reeditată de postul de radio *Someș*, administrator Traian Ogâgău, sub îngrijirea lui Domide Filip Cornel, 2011, pp. 26-63. Am lăsat forma textului așa cum a conceput-o autorul, precum și cei care au reeditat-o.

În a. 1748. Altă versiune, contrară celei din 1636, spune că în Sângeorz-Băi a sosit vlădica Misail, care împreună cu popa Tinău, au clădit mănăstirea „Pocrov”.

Pentru cinstea și bunele lor intențiuni „stau buni” (garantează) jurații (consiliul comunal) Opre Pintilie și Andrieș Ageorge și Todor Bursi (Oproaie Pintilie, Andrei Algeorge și Teodor Berci).

În jurul locului unde a fost construită mănăstirea se cunosc câțva morminte cu cruci de piatră, cu inscripții în limba slavonă, dar astăzi nu se pot citi. (Vezi Virgil Șotropa, *Mănăstiri și călugări din Valea Rodnei*, „Arhiva Someșană”, nr. 27/1939, pag. 122, 124 și 125)

Această mănăstire a fost cu mare grijă demontată de aici, transportată și reclădită pe moina lui Malin (sub *Pleşă*), în comună. După ce a stat aici cam 100 de ani, a fost legată și întărită în lanțuri și trasă întreagă pe zăpadă, cu câteva perechi de boi, așezată pe locul pe care se află și astăzi.

Aici i s-a adăugat pronaosul (tinda femeilor) căci această parte nu o avea. La lucrările aceste, probabil, se referă inscripția de deasupra ușii împărătești, scrisă în litere cirilice: „*ACEST LUCRU L-AM ISPRĂVIT EU POPA CONSTANTIN ȘI CTITORII POPA IACOB ȘI POPA GRIGORE*”.

Biserița a fost cercetată de mulți intelectuali, între care a fost și prof. Și fost ministru Nicolae Iorga, fiind declarată *monument istoric*.

Fiind pomenit numele lui Malin, iată câteva povestiri legate de el:

Erau trei frați, Artenie, Samoilă și Zaharie Malin, veniți de la „țară”. S-au așezat în lunca acesta numită „Lunca lui Malin”, unde și-au construit o căsuță de piatră. Trăiau singuri, necăsătoriți, ducând o viață austeră, misterioasă, cu privațiuni voite. Erau bănuți de a fi meșteri în farmece, fiind „solomonari” și că aveau legături cu diavolii.

În convorbirile cu sătenii, pe lângă alte minunății, proceau zicând: „Va vedea cine va trăi căruțe fără cai, fugind pe drum, și păsări cu clonț de fier zburând pe sus. Atunci să știți că va fi aproape capătul lumii căci oamenii se vor nimici în bătăi cu arme cum nu s-au văzut și nu s-au pomenit de când e lumea și pământul.”

Cu toată simplitatea lor tustrei știau carte și vorbeau curent ungurește, nemțește și rusește. De unde și le-au însușit nu i-a întrebat nimeni și nici eu n-au spus. Astăzi ar putea fi de 120-140 de ani.

Toți erau vânători, cu deosebire Samoilă. Despre acesta se zicea că pușcăturile lui nimeresc ținta fără să ochească. Această dexteritate a câștigat-o, se spune în legendă, ca urmare a unei credințe deșarte, și anume, că acel vânător care făcând sacrilegiul, ca cu o singură pușcătură, la o depărtare de 100-150 de pași, în ziua de Paști, va nimeri un pahar de anafură, va deveni un țintaș extraordinar, fermecat, și cu dexteritatea pomenită mai sus.

Pe încetul și-au cumpărat pământuri cu bani adunați de la Artenie și Zaharie, pe care le întăbulau pe numele lor, întărindu-le totodată cu blesteme și afurisenii groaznice. Samoilă a murit aici, iar Artenie și Zaharie nu se știe unde. Moșia lor au lăsat-o neamului Nemțelenilor, bine înțeles, liberă și dezlegată de blesteme și afurisenii. (Povestire proprie bazată pe legenda auzită de la Al. Ogâgău).

În a. 1752. 4. X. Sosește din Moldova, venind peste Maramureș, călugărul Vasile al Popii Roșu. La interogatoriu ce i s-a luat declară că a fost căsătorit cu o văduvă din Maieru, că are doi băieți și două fetițe și că a venit să vadă pe mama sa și rudeniile; are moșie în Sângeorz-Băi, unde vrea să-și construiască o casă, că în anul viitor, 1753, își va aduce copiii, iar el se va reîntoarce în Moldova. Mai declară că, prin consimțământul reciproc, este divorțat; fosta lui soție este călugăriță în Pătrăuți, iar el în Ilișești, știe citi și scrie, și că cunoaște și cântă imnurile bisericești, (pentru el garantează jurații comunei, Pintilie Budișanul și Todor Bursi «Pintilei Budușan și T. B.»). (Vezi Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, „Arhiva Someșană”, nr. 27/1939, pag 120)

În a. 1761 se constată că în Sângeorz-Băi erau 352 familii, cu 6 preoți. Toți declară că sunt uniți, cărora li se adjudecă biserica. (Idem, pag. 350)

În a. 1761-1762. În timpul domniei împărătesei Maria Terezia și a fiului ei Iosif al II-lea, în scopul apărării frontierelor de jur-împrejurul monarhiei, începând din Maramureș până în Croația, acești domnitori au înființat regimentele de grăniceri. Între acestea s-a înființat și Reg. II, compus din locuitorii a 44 de comune românești, oameni liberi, nu robi, din *Granița năsăudeană* sau *Districtul năsăudean*, numit mai târziu „Vidic”.

Regimentul era împărțit, după regiuni, în 12 companii, la care au aparținut un anumit număr de comune și anume: din Valea Someșului 18, din Valea Bistriței (Bârgău) 8, Valea Telciului 5, Valea Zagrei 4 și Valea Șieului, „După târg”, 9 comune. În comuna Sângeorz-Băi era compania a VI-a, la care aparțineau comunele Sânt-Iosif (Poiana Ilvei) și Măgura Ilvei.

Comunele principale erau sediile companiilor. Pentru locuința comandantului și biroul acestuia, pentru cazarea soldaților de serviciu etc. erau construite și amenajate case-tip.

Până la anul 1778, comandantul și statul major al regimentului staționau în diferite comune, dar din acest an Năsăudul a fost decretat ca sediu permanent al acestuia.

Tot în Năsăud erau și organele administrative, financiare și judecătorești ale întregului district. Comandantul regimentului conducea, dirija și controla toate serviciile publice, militare, bisericești, școlare și chiar viața particulară.

Efectivul regimentului consta din întreaga populație bărbătească validă. Echipamentul îl formau hainele civile, dar totuși uniforme, precum și alimentația, erau ale soldaților de acasă. Armamentul îl primeau de la stat. Întreg efectivul, ofițeri și soldați, era supus unui regim aspru și greu, dar drept și mândru (fălos).

Regimentul presta serviciul de pază de-a lungul frontierei, de la Țibleș până la Monor, împărțit în 26 de puncte, numite „cordoane”. Fiecare companie deservea acestui serviciu cu efectivul corespunzător, care diferă, după împrejurări: 3 ofițeri, 28-49 subofițeri și 138-193 soldați. Serviciul de pază și legătura între puncte se făcea prin posturi fixe și prin patrulare mobile. Punctele fixe erau îngrădite cu palant de scândură, fixate vertical, înalt de 3 m. pe o parte fiind construită o baracă pentru comandant

și pentru soldații de serviciu. Tot a doua scândură era ascuțită. În interiorul îngrăditurii, lipită de el, era fixată o platformă de pe care soldații de serviciu puteau observa cele ce se întâmplă în depărtările din jur.

Dar serviciile principale, regimentul le-a purtat în războaiele din a. 1779 în contra *prușilor*, în 1788 în contra turcilor, în 1793-1810 în contra francezilor (Napoleon Bonaparte), Poloniei și Italiei, iar în a. 1848-49, împreună cu rușii de sub comanda generalului Gottenjelm, în contra ungarilor.

Vitejia regimentul în războiul cu turcii a fost eternizată în ziarul oficial din Viena, în numărul din 13. XI. 1790, scriind: „Ca regimentul II român grăniceresc din Transilvania să aibă ocaziunea de a da dovezi depline despre vitejia sa, să găsim totdeauna cu adevărat și neîndoielnic la această națiune simbolul reprezentativ al acestui regiment *Virtus romana rediviva* (virtutea romană renăscută)”, iar după campania victorioasă din a. 1848, steagul regimentului a fost decorat cu cea mai mare medalie de aur, pe care era gravat: „Für standhaftes Ausharren in der beschworenen Treue im Jahre 1848”.

La un post de pază de pe frontiera de către Moldova deservit de către grănicerii companiei a VI-a, într-o noapte s-a desfășurat următorul episod tragi-comic:

Soldatului Scridon Hîruța din Sângeorz-Băi, aflându-se în serviciu i-a venit dor de casă, sau poate din alte pricini, s-a hotărât să fugă, procedând la executarea hotărârii sale. A răzimat arma de gard, a lepădat toate obiectele militare, iar el, urcându-se încetinel, a sărit peste palant, dar la pământ n-a ajuns, căci o curea din diagonala din spatele lui s-a acățat într-un vârf de scândură, rămânând spânzurat. În poziția aceasta, neputând face nici o mișcare salvatoare a început a răzni și a chema ajutor. Comandantul postului cu ceilalți soldați alarmați, l-au aflat în starea comică în care se găsea. Râzând de el, dar și înjurându-l, l-au readus în baracă. După un scurt interogator a fost legat, iar în ziua următoare a fost escortat la sediu și predat comandantului companiei. Pentru fapta lui a primit 25 de lovituri de bote la fund și a stat în „Einzel arest” câțva timp. (Amintire comunicată de Al. Ogăgău).

În a. 1763. Cei mai mari și mai sălbatici dușmani ai poporului din Valea Someșului au fost sașii bistrițeni. Aceștia, în ciuda repetatelor acte oficiale, cuprinse în diplome vechi emise de principii și guvernatorii Ardealului, neluând în seamă constituția regelui Andrei și ordinul regelui Matei Corvinul din a. 1475, care dovedeau că românii din *Țara Năsăudului* n-au fost iobagi nicicând ci oameni liberi; prin abuzuri de putere au exercitat o stare de superioritate și de stăpâni absoluți asupra întregului district românesc.

Sunt nenumărate faptele criminale și arbitrare, care loveau în existența poporului român, atât din punct de vedere material cât și din cel sufletesc. Așa de ex. în a. 1708, sașii au răpit munții care din vechime erau exclusiv proprietatea comunelor românești, distribuindu-i comunelor săsești și chiar unor persoane particulare din Bistrița.

Au impus poporul român la impozite excesiv de grele, pe care românii trebuiau să le verse la termene fixe în casieria orașului Bistrița. Dacă românii nu puteau plăti și nu împlineau tot ce li se cerea

de către sași, respectiv de magistrat, erau pedepsiți foarte aspru. Îi prindeau, îi băteau fără milă, îi ardeau cu fierul roșu, îi schingiuiau și îi întindeau pe carul de tortură prin sate, le atârnavă bolovani de picioare, îi defăimau, îi blestemau, îi ghionteau, îi legau la stâlpi, îi amenințau că îi vor spânzura pe unii într-un deal și pe alții în alt deal, că-i vor gătui și că îi vor trage în țeapă etc.

Dar sașii au lucrat clandestin împotriva unirii Bisericii, dar mai ales împotriva militarizării comunelor românești din district, care dădeau efectivul Regimentului II grăniceresc, înființat în a. 1761/62. Ca să-și ajungă aceste scopuri nu s-au dat în lături nici de la mituirea a lor 19 indivizi din diferite comune, care, ca adevărați trădători să producă tulburarea și revoluționarea poporului someșan.

Căpetenia acestor indivizi a fost Tănase Todoran a lui Dănilă din Bichigi.

Fapta lor de o gravitate excepțională s-a manifestat în ziua de 10 mai 1763, când soldații noului regiment urmau să depună jurământul de credință împăratului și să primească steagul cu solemnitățile de rigoare.

Regimentul a fost scos pentru paradă pe platoul *Mocirla* de lângă comuna Salvam condus de generalul Bukcow, însoțit de o mare suită militară și civilă, fiind prezent și episcopul român-unit Petru Pavel Aron.

În momentul când să se facă jurământul, la îndemnul trădătorilor, o parte din soldați, ieșiți din rânduri, au protestat împotriva militarizării și unirii bisericești cu Roma. S-a produs o învâlmășeală în care un membru din suită a fost tăiat, alții loviți și bătuți, iar generalul ocărât și huiduit.

Ca să evite tulburări mai grave, solemnitățile au fost suspendate, iar asistenții au fugit călări, pe Someș, cel mai credincios servitor al generalului, căzând în apă s-a înecat.

După o anchetă severă și după judecarea vinovaților, după șase luni, colonelul Schröder a publicat următoarea sentință:

1. „Tănase Todoran a lui Dănilă din Bichigi să fie frânt cu roata pentru că a reținut oamenii de la unire și de la înrolarea în statul militar grăniceresc ...”

2. „Vasile Dumitru a Popii alias Vasoc din Mocod să fie trecut din viață la moarte prin ștreang, pentru rebeliune.”

3. „Manu Grigore din Zagra să fie spânzurat tot pentru rebeliune.”

4. „Vasile Oichi din Telci să fie pedepsit la fel.”

„Trupurile acestor criminali să fie lăsate pe locurile de pierzare ca pildă de groază pentru alții.”

Ceilalți 15 criminali, între care a fost și Andrei Niculici din Sângeorz-Băi, de asemenea au fost condamnați la spânzurătoare, dar prin grațiere, pedeapsa (osânda) le-a fost comutată „Să treacă de 10 ori în sus și în jos printre loviturile de vergi alor 300 de soldați.” (Vezi St. Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, „Arhiva Someșană”, nr. 25, pp. 319, 336 și 357).

Altă versiune spune că Tănase Todoran împreună cu 21 tovarăși au murit ca martiri, pe locul poderei *Mocirla* de lângă Salva, strigând: „Oameni buni, eu mor pentru voi, dar voi să nu vă dați!” Nu

se lămurește nici cauza și felul morții, nici soarta tovarășilor lui. (Vezi Bazil Bașotă, *O monografie a Văii Rodnei*, „Arhiva Someșană”, nr. 26/1939 pag. 87)

Pedeapsa celor 15 părtași la crima lui Tănase este echivalentă cu moartea.

Executarea ei se făcea în modul următor: Plutonul de execuție, în cazul de față cei 300 de soldați erau postați pe două rânduri față în față, lăsând între ele un spațiu de 2-3 m. Fiecare soldat era înarmat cu o nuiă de mestecăn. Osânditul, dezbrăcat la piele până la brâu, trecea în pas în sus și în jos printre șirurile de soldați. La trecerea în sus, soldații din dreapta îi aplicau fiecare câte o lovitură, iar la întoarcere îi loveau cei din stânga. Această alternare se repeta până la împlinirea osândeii, supravegheată de „profosul” (gardianul) închisorii. Erau rare cazurile când osânditul rezista până la sfârșit.

Acesta, dacă nu sucomba, rămânea invalid pe viață. După executare, cel ce rămânea în viață, era înfășurat într-un cearceaf, înmuiat în slatină.

În a. 1766, 1770, 1794, și 1796. Se împart munții în raport cu numărul locuitorilor din comunele grănicerești. (Vezi Virgil Șotropa, *Răboaie din trecut*, „Arhiva Someșană”, nr. 4 pp. 95 și 96). Comuna Sângeorz-Băi primește munții Cișa, Putredu și Perșa.

În a. 1772. Regimentul grăniceresc a fost inspectat de generalul Rall, căruia i-a plăcut comportarea soldaților. V. colonelul Schlaun a remunerat cu premii în bani pe 6 artileriști, între care a fost și Ioan Oanea din Sângeorz-Băi, omenindu-i totodată cu mâncare și băutură la masa sa. (Vezi Vasile Bichigean, *Poëmation de secunda legiona Valachica*, „Arhiva Someșană”, nr. 4, pag. 5)

În a. 1773, 1783 și 1786. Împăratul Iosif al II-lea, fiul Mariei Terezia, a inspectat regimentul grăniceresc și toate comunele din Districtul Năsăudean. Încântat de cele văzute a exclamat: „Salva parva Romuli nepos!” (Fericit mic nepot al Romei/ corect: Fii salutată mică nepoată a lui Romulus, nota red.).

De atunci patru comune grănicerești poartă aceste nume.

Pe sașii bistrițeni i-a iritat hotărârea împăratului cu caracter democratic, de a șterge deosebirea dintre popoare, anunțând următoarea sentință: „Aequalitas jurium Valachorum cum Saxonibus”. (Egalitate în drepturi românilor cu sașii).

Cele 4 comune care poartă numele cuvintelor rostite de împărat sunt: Salva, Parva (Lunca Vinului), Romuli (Strâmba) și Nepos (Vărarea). (Vezi Virgil Șotropa, *Împăratul Iosif al II-lea în Districtul Năsăudului*, „Arhiva Someșană”, nr. 4, pp. 2, 8, 92).

În a. 1785 au murit martirii români, trași pe roată, pe locul *Galgenberg* (Dealul Spânzurătorilor) de lângă Alba Iulia: Horea (Vasile Nicola Ursu), Cloșca (Ioan Oargă) și Crișan (preot Marcu Giurgiu). După moarte corpurile lor au fost tăiate în bucăți și expuse în satele lor pentru îngrozirea populației. (Vezi Istoria Românilor)

În a. 1795 s-a înființat Batalionul de grenadiri grănicerești care a luptat în Tirol și în Italia, la 25. III. 1795 în Tirol-Tauffer, în 10-22. VI. la asediul Alexandriei, în 5. VIII la Novi și în 2. III. 1799 la Ared, Cunio, Garda și Mantova. („Arhiva Someșană”, nr. 4/1926, pag. 60).

În a. 1801 împăratul Francisc recunoscând meritele grănicerilor îi scutește de toate impozitele. (Idem, pag. 96)

În a. 1816. Școala trivială înființată în a. 1766 în Maieru, este mutată în comuna Sângeorz-Băi.

În a. 1825 în urma „Consiliului belic de la Curte” din Viena, în comuna noastră se înființează, probabil, cea dintâi școală de pe Valea Someșului cu caracter comunal, *Școala poporală națională*.

În a. 1827 se înființează *Școala de repetiție* sau de sărbătoare. (Lămuriri detaliate asupra școalelor din Sângeorz-Băi, vezi în lucrarea, *Date și statistici monografice asupra școalelor din Sângeorz-Băi*, de Iustin Sohorca).

Tot în a. 1827. Cu ocaziunea segregării, în cazuri excepționale se permitea familiei grănicerilor lipsiți, să lăzuiască porțiuni de pădure, ca să-și deschidă moșii, iar locurile obținute să fie trecute în coalele cadastrale și întăbulate pe numele lor. De atunci a rămas în amintirea Sângeorzenilor un inginer cu numele Bodor, care măsoara și îndemna oamenii să-și cuprindă locurile în extinderile dorite. (Vezi V. Șotropa, *Răboaie din trecut*, „Arhiva Someșană”, nr. 4/1936, pag. 93).

În a. 1835. În comuna Sângeorz-Băi erau 2032 locuitori, cu 2 preoți, paroh Iacob Pop și preot II Ilie Lica. (Vezi St. Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, „Arhiva Someșană”, nr. 27/1936, pag. 288)

În a. 1840. Episcopul Ioan Lemeny, după terminarea vizitei canonice în vicariat, s-a odihnit câteva zile în Rodna, de unde în toate diminețile venea la Sângeorz-Băi să urmeze un tratament cu apă minerală. (Idem, pag. 29)

În a. 1848 mor 40. 000 de țărani români în revoluția condusă de Avram Iancu. (Vezi Istoria Românilor).

Tot în a. 1848, un regiment rusesc, comandat de generalul Gottenjelm, sosit în ajutor la reprimarea revoluției ungarilor, a poposit în comuna noastră, pe șesul numit *Pe Lazuri*. Soldații ruși au fost tratați cu alimente calde de către populația comunei, iar ofițerii de către intelectuali.

În acest an trăiau în comuna Sângeorz-Băi frații George, Maxim și Dănilă Lica, născuți în această comună în anii de mai înainte, care prin purtarea lor și faptele lor au făcut cinste comunei lor natale.

George, fost căpitan, a salvat drapelul Batal. I din reg. II grăniceri, fiind decorat.

Maxim a donat comunei râțul cu moara din jos și moara unde este astăzi uzina electrică. A mai făcut o fundație de 1000 florini pe seama școlii primare. Din venitele morilor, comuna a fost obligată a da ajutoare în bani, tinerilor studenți universitari din neamul licanilor, iar din venitul fundației școlare să se premieze copiii merituoși din școala primară.

Dănilă a donat comunei râțul și casa de pe malul drept al Văii Borcutului, fără nici o obligație (râțul din sus de trecătoarea CFR).

Toți trei împreună cu alți intelectuali fruntași români au fost delegați în diferite misiuni, reprezentând înaintea împăratului din Viena interesele și apărând drepturile foștilor grăniceri.

Tot în Sângeorz-Băi trăia căpitanul Stefan Borgovan de la regimentul „Baden”, nr. 50 din Alba Iulia, eroul de la *Podul Simeriei*, decorat pentru vitejie cu medalia mare de argint și în 1879 cu Crucea militară pentru merite. (Vezi B. Bașotă, *O monografie a Văii Someșului*, „Arhiva Someșană”, nr. 26, pag. 81 și 87).

Tot în a. 1848. Groful episcop ungar Zichi, un filo-român, refugiat de groaza revoluției, s-a așezat în comuna Maieru, unde și-a construit un adevărat palat, pe șesul dintre comună și cătunul Anieș.

La băile de apă minerală din Anieș a înființat un mic spital și o farmacie, în care interna și trata în mod gratuit bolnavii din împrejurimi, fiind și medic, asistat și ajutat de medicii din Rodna și Sângeorz-Băi.

În afară de aceste binefaceri a construit cu cheltuiala sa frumoasele biserici din Maieru și Ilva-Mică. Tot astfel s-a oferit să construiască biserica și din Sângeorz-Băi, dar localnicii, mulțumindu-i au refuzat. Totuși, ca să nu-l jignească au primit ca dar marele iconostas și altarul lucrate în Viena, precum și cel mai mare clopot al bisericii. Construcțiile și darurile le-a făcut în anii de după 1860-1875.

Între pacienții tratați în spitalul său a fost și o femeie Ileana Gaftone, nevasta unui sătean sărac din Ilva Mică. Cum această nevestă frumoasă, isteată și harnică, groful a tratat cu soțul ei, căruia i-a oferit câteva pământuri, car cu 4 boi, plug, grapă, teleguță, etc. ca să i-o cedeze lui. Învoiala fiind încheiată, Ileana s-a mutat în Maieru, devenind îngrijitoarea bătrânului grof, bolnăvicios. După moartea grofului, transportat și înmormântat în cavoul familial, Ileana, moștenitoarea averilor din Maieru a trăit până la adânci bătrânețe din o rentă specială, dată de rudeniile familiei grofului Zichy.

Spitalul și farmacia s-au desființat. Ruinele lor se cunosc și astăzi. (Amintiri proprii)

În a. 1850-1852. Se desființează Reg. II de graniță. Cele 44 de comune grănicerești primesc în bani despăgubiri pentru mondururile (hainele) și pentru alimentele cu care au servit locuitorii lor, timp de 100 de ani, în reg. II de graniță. „Fondurile școlare și fondurile de stipendii” au fost înființate cu acești bani, din care se întrețineau școlile din district și se ajutau tinerii care urmau școli de specialități și de meserii. Erariul maghiar intenționa și a încercat să acapareze aceste drepturi și averi, dar în urma protestelor energice ale grănicerilor n-a izbutit, dar totuși aceste fonduri, în mare parte au fost luate „ca împrumut forțat” de război, în a. 1914. (Vezi V. Șotropa, *Răboaje din trecut*, „Arhiva Someșană”, 4/1926, pag. 99)

În a. 1858. Fostul vicar Anchidim Pop din Năsăud, născut în Sângeorz-Băi în 1823, a fost asasinat în noaptea de 1. XII. 1858, pentru că a fost cel mai înverșunat contrar (adversar) și a luptat împotriva înființării unei fabrici de spirt în sătucul Jidovița (Tradam) de lângă Năsăud. (Bazil Bașotă, *O monografie a Văii Rodnei*, „Arhiva Someșană”, 26/1939, pag. 81)

Sătucul Jidovița (Tradam, Entradam) este și a fost o mică comunitate, ca o colonie, pur evreiască (jidovească), situat pe malul stâng al Someșului Mare și în centrul triunghiului Năsăud-Lușca-Prislop-Rebrișoara-Năsăud. El se află pe șoseaua care duce de la Năsăud, peste Dumitra, la Bistrița, și care

șosea intră și se contopește cu aceea care duce pe Someș în sus către Rodna, și în jos trecând prin Năsăud, către Beclean. Acest sătuc, prin situația sa geografică, a fost un bun vad și un centru comercial, pe care localnicii l-au știut exploata. Între speculanții care se bizuiau să dezvolte o afacere industrială în stil mare a fost unul cu numele Kahan Jankel, având ca și companist pe altul, Neuman. Aceștia intenționau să înființeze o fabrică de spirt, contând pe o circulație care să le asigure câștiguri mari. Realizarea gândului dădea greș, căci intelectualitatea năsăudeană, comitele fondurilor grănicerești și înșiși urmașii grănicerilor, având în frunte pe energicul vicar foraneu Anchidim Pop, prin intervenții și proteste împiedicau realizarea planului susnumiților „viitori mari industriași”.

Pentru înlăturarea piedicilor care le stăteau în cale, viitorii industriași, fabricanți, Kahan Jankel și Neuman, după consfăturile lor intime s-au hotărât să suprimă căpetenia celor ce le erau contrari, în primul loc pe vicar. Procedând la executarea criminalului lor plan, în noaptea de 1. XII. 1858, pretextând un motiv fictiv și travestiți în haine țărănești, au ciocănit la o fereastră ce da spre curtea și grădina vicarului, rugându-l să-i primească. Vicarul, alarmat de repetatele și insistentele ciocănituri și chemări, deschizând larg fereastra s-a aplecat să vadă pe cei ce-i cereau serviciul și ajutorul. În momentul acela Jankel i-a astupat cu o mână gura să nu poată striga, iar complicele său, Neuman, i-a aruncat lațul în grumaz, strangulându-l. În scurtele zbateri și convulsii, vicarului i-a succes să prindă cu dinții un deget al asociatului Jankel și mușcându-i-l, la retezat, lepădându-l sub fereastră în curte. După ce victima nu a mai dat nici un semn de viață l-au tras prin fereastră în curte, de unde l-au târât prin grădină până la canalul morii și legându-i un bolovan de grumaz l-au aruncat în apă. Crima fiind săvârșită, asasinii, sub scutul nopții, au dispărut fără urme, Jankel părăsind chiar ținutul, pe când Neuman strecurându-se neobservat, a intrat în locuința sa liniștit, ca omul care și-a împlinit misiunea. În dimineața următoare, un oarecare trecător a observat pe fundul apei un om înecat și prezentându-se la autorități a raportat cazul. Acestea au pornit anchetarea impusă, dar fără rezultat, căci în afară de degetul de sub fereastră, alte urme sau indicii n-au găsit. Bănuții, prin alibiuri justificative, au fost scoși din cauză, toată chestiunea rămânând deocamdată neclarificată, dar degetul, corpul delict a fost depus și păstrat la tribunal.

Nu după multă vreme Jankel și-a ajuns scopul înființând fabrica de spirt în Jidovița, care în adevăr l-a îmbogățit, nebănuind că această bogăție îi va fi funestă.

Într-o noapte, când se știa că Jankel dispunea de o sumă considerabilă de bani, fostul său complice, Neuman, ajutat de altă persoană, au intrat pe furiș în dormitorul fabricantului, atacându-l prin surprindere prin somn, împreună cu pe soția sa. Omorul a fost săvârșit prin sufocare, apăsând pe fețele victimelor pernele din așternut.

După cercetări energice s-au găsit făptașii crimelor, care și-au mărturisit vina inclusiv strangularea vicarului, iar degetul corp delict, confruntat cu ciungitura de la mâna lui Jankel a dovedit că el a fost principalul asasin al vicarului Anchidim Pop.

Criminalii au fost osândiți: unul la spânzurătoare și celălalt la muncă silnică pe viață. (Povestire proprie)

În a. 1860 episcopul Alexi a vizitat tractul Rodnei în luna iulie, a asistat și la examinarea de la Școala normală de fete din Năsăud, precum și la examenul preparanzilor. După aceea a petrecut câteva zile la scaldelile din Sângeorz. (Vezi Grigore Moisil, *Autobiografie*, „Arhiva Someșană”, nr. 26, pag. 41)

În a. 1861. După desființarea Reg. II de graniță, prin înaltul rescript cezaro-regal din 24 martie 1861, ținutul celor 44 de comune, care au format regimentul, a fost declarat „District autonom al Năsăudului”, iar conducerea acestui district se ca încredința unui „căpitan suprem”.

Deci se aștepta numirea lui, dar în urma unor manopere ale prefectului Thielman din Bistrița, numirea căpitanului suprem întârzia prea mult.

Împrejurarea aceasta a îndemnat Comitetul Fondurilor, împreună cu mulți intelectuali, să convoace pe data de 18 aprilie 1861 o adunare generală a foștilor grăniceri, în care să găsească mijlocul necesar pentru urgentarea numirii căpitanului suprem.

Adunarea s-a ținut la Năsăud sub prezidenția vicarului Grigore Moisil. Ca secretar, între alții, a fost ales și Maxim Lica din Sângeorz-Băi. Adunarea generală a hotărât pe pct. I să se înainteze două cereri, una către Cancelaria aulică din Viena și alta către guvernatorul Transilvaniei, contele Emeric Miko de Hidvig, în care să ceară numirea urgentă a căpitanului suprem, înlăturând intrigile susnumitului prefect din Bistrița. Cu înaintarea cererii către guvernatorul Transilvaniei s-a emis o comisiune de delegați, condusă de prepozitul Macedon Pop, și între alții și Maxim Lica, amândoi din Sângeorz-Băi.

La pct. II Adunarea generală a emis un comitet permanent, care până la numirea căpitanului suprem să dezbătă și să hotărască asupra unor chestiuni urgente ale districtului.

În acest comitet, între alții, au fost aleși prin aclamare Maximilian Haliță, Samuel Ruști, căpitan George Lica, Maxim Lica și parohul Simion Tanco, toți din comuna Sângeorz-Băi.

La adunarea generală au participat următorii delegați din comuna S. -B- și au semnat procesul verbal, în afară de cei arătați mai sus: Larion Ciocan, Leonte Ioan, Dănilă Jarda, Alexandru Lica, notarul comunei Marin Stalci și parohul Simion Tanco. (Vezi Ioan Vaida, *Pagini din viața lui Alexandru Bohățel*, „Arhiva Someșană”, nr. 27/1939, pp. 144 și 146)

În a. 1863. În duminica de 4 octombrie s-a inaugurat gimnaziul (liceul) grăniceresc din Năsăud, înființat cu Fondurile grănicerești. Inaugurarea s-a făcut cu o solemnitate și o însuflețire nemaivăzută, la care au participat miile de oameni veniți din toate comunele Districtului Năsăudului.

Cuvântările de salut au fost rostite de vicecăpitanul Districtului autonom al Năsăudului, Leontin Luchi, de către reprezentantul fondurilor grănicerești ca patron al școalelor, vicarul Grigore Moisil, iar cuvântarea inaugurală a fost rostită de tânărul profesor Ioan Lazăr. La sfârșitul serbării s-a intonat *Oda festivă a liceului*:

Astăzi virtuții, belice străbune,
Fiii lui Marte de pe Valea Rodnei
Știu să-nsoțească dua rediviva
Virtus Romana

Dacă romanii, domnitorii lumii,
În mama noastră, acea veche Romă
Zidiră-altare și temple mărețe
Sacrei Minerve

Astăzi strănepoții, ție, o Minervă!
Ție-ți consacra brava sa junime
Ea va fi ție auriul templu,
În Dacia veche

Saltează Blajul, mica noastră Romă,
Brașovul antic cu tine Beiușe,
Că pot întinde mână de frăție
Soțului june!

Dormiți în pace, venerânde umbre,
Din Legiunea a doua română
Căci răsplătire vouă-acuma mare
Este la ceruri.

Autorul acestei ode este tânărul profesor Ioan Lazar devenit mai târziu directorul liceului. Oda a devenit imnul gimnaziului din Năsăud și este cântat de corul școlarilor la toate festivitățile de la 1863 până azi.

Acest fost profesor, director, savant, dr. Ioan Lazar, a decedat încă tânăr, în holera din a. 1873. (Vezi Iuliu Moisil, *Figuri grănițerești năsăudene*, „Arhiva Someșană”, nr. 26/1939, pp. 106, 107 și 112)

În a. 1866. Comisiunea electorală a Districtului Năsăud, între membrii căreia este și Maxim Pop (Țoga), născ. în Sângeorz-Băi verifică alegerea prin aclamare ca deputat al acestui district a lui Alexandru Bohățel, care va reprezenta și va apăra drepturile românilor ardeleni, împreună cu alți deputați români, în parlamentul maghiar din Budapesta, conform „Declarațiunii” și „Rezervațiunii”

anexate la procesul verbal încheiat la alegerea sa. (Vezi Ioan Vaida, *Pagini din viața lui Al. Bohățel*, „Arhiva Someșană”, nr. 27/1939, pag. 141-144, 146)

În a. 1867. Parohia Sângeorz-Băi avea 2488 de suflete. Paroh Simion Tanco. Sub acest paroh, în 1875 s-a terminat construirea bisericii parohiale. El a dăruit bisericii un clopot, al doilea ca mărime căruia sătenii îi spuneau „clopotul popii”. A fost rechiziționat de armata austro-ungară în decursul războiului mondial din 1914-1918. (Vezi Stefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului*, „Arhiva Someșană”, nr. 27/1939, pag. 292)

În a. 1876. 10. III, fiind sfințit Silviu Sohorca, ca preot, născut din părinți agricultori, la dorința și la cererea poporului a fost numit ca preot cooperador (capelan) sau ca preot II în această comună.

În această calitate a funcționat până în anul 1884, când în urma morții lui Simion Tanco a fost numit paroh.

Ca atare a dezvoltat o muncă culturală bine întreținută spre folosul poporului, conducând cu dârzenie lupte și combătând multe pretenții și atacuri nesăbuite ale stăpânilor maghiari, îndreptate cu deosebire împotriva școlii confesionale, care în acea vreme era un din cele mai puternice de pe Valea Someșului.

La insistența sa, în a. 1897, comitetul școlar al cărui președinte era, a înființat al V-lea post de învățător, întărind puterea de rezistență prin muncile depuse în scopul înaintării culturale a poporului.

În a. 1885-1895 a fost numit și a funcționat ca preot II Vasile Pop, zis „popa Vasile”, născut în această comună. (Amintire proprie)

În a. 1895 s-au înființat în întreaga țară *oficiile stării civile*. De aici înainte cetățenii au fost obligați să anunțe, prima dată acestui oficiu, nașterile, căsătoriile și decesele, pentru a fi înregistrate la primăriile comunale și pentru a se elibera autorizațiile necesare, în baza cărora, toate cazurile de mai sus puteau fi înregistrate și la oficiile parohiale.

În a. 1900. La inițiativa parohului Silviu Sohorca, având concursul corpului didactic, al tuturor intelectualilor și a multor săteni agricultori, s-a înființat „Reuniunea de citire și cântări”, statutele căreia au fost aprobate de Minist. de Interne maghiar, cu decretul nr. 42. 139/7. V. 1900. Cele dintâi persoane, în număr de 15, care au înființat această corporație au fost: Silviu Sohorca, parohul comunei, dr. Andrei Monda, medic, Iosif Wagner, farmacist, Ioan Neamț, preot, Teodor Marțian, notar com., Irimie Șorobetea, învățător activ, Toader Iepureanum înv. activ, Ioan Marcu, înv. activ, Ioan Marica, înv. activ, Iustin Sohorca, înv. activ, Carol Rodi, mag. poștal, Nicolae Cioanca, pădurar, Andrei Korácsonz, comerciant și Ioan Lupoai, fierar.

Cel dintâi comitet de conducere al reuniunii a fost format din: Silviu Sohorca, președinte, Irimie Șorobetea, vicepreșed., Ioan Marcu, secretar, Nicolae Cioanca, casier, Teodor Iepureanu, bibliotecar, Teodor Marțian, Irimie Tahîș, Ioan Neamț, membri în comitet, toți având mandatul pe trei ani.

După moartea preotului Vasile Pop, la cererea poporului a fost numit preot II Aurel Chintean.

La data de 16. X. 1900 a murit preotul pens. Ioan Neamț, născut în comuna Sângeorz-Băi. A servit în comuna Măluț (Dej) și în comuna Nimigea (Beclean). A fost neînșurat. Azi atât Măluțul cât și Nimigea sunt localități în județul Bistrița-Năsăud.

În a. 1901 s-a înființat banca populară „Izvorul”, condusă de Ioan Marcu, înv., având concursul unui comitet de conducere. Comitetul cel dintâi a fost format din: dr. Andrei Monda, președinte, Teodor Marțian, vice-președinte, Ioan Marcu, contabil, Teodor Iepureanu, casier, Alexandru Buga și Simion Alexi, membri.

În 1902. În urma repetatelor dezbateri și hotărâri, în cadrul Reuniunii de citire și cântări, la insistența și presiunea parohului Silviu Sohorca s-a înființat corul mixt în 4 voci.

La înființarea acestui cor au conlucrat toate organizațiile și autoritățile din comună. Printre organizatorii și susținătorii corului, în afară de parohul local și familia sa, au fost: Ioan Marcu cu familia, Vartolomeu Șorobetea cu fam., precum și agricultorii, Alexandru Șt. Buia, Alex. Alexi, Simion Alexi, Victor Andresi, Alexandru Cucu și mulți alții.

Ca viitori dirijori ai corului au fost pregătiți și instruiți în mod special învățătorii Ioan Marcu și Iustin Sohorca.

Ioan Marcu, trecând la conducerea băncii, rămânând însă cu întreaga familie ca membri activi ai corului, dirijor permanent a devenit Iustin Sohorca.

Corul acesta, înnoit și primenit din timp în timp cu elemente noi, împlinește 58 de ani. Tot așa și dirijorul, 79 de ani. Corul cântă ocazional și astăzi. (Vezi *Istoricul corurilor de pe Valea Someșului*, de Iustin Sohorca).

În a. 1903, în urma boli grave în primăvara aceastui an a decedat parohul Silviu Sohorca, regretat și plâns de către poporul comunei. În semn de regret și doliu, consiliul bisericii a hotărât, ca timp de doi ani să nu ceară și să nu completeze locul devenit vacant.

Conform conscrierii, comuna Sângeorz-Băi are 3500 de locuitori.

Tot în anul 1903. După moartea parohului Silviu Sohorca, în locul său a fost numit preot Aurel Chintean, care a funcționat singur până în anul 1905. Noul paroh a continuat activitatea antecesorului său. La inițiativa sa în cadrul activității Reuniunii de citire și cântări s-a înființat prima „Reuniune de înmormântări”, care a fost aprobată de Ministerul de Interne maghiar cu nr. 94468/1905.

În a. 1904. A fost numit ca paroh preotul din Poiana Ilvei Ștefan Buzilă, dar instalarea n-a fost căci poporul revoltat nu l-a primit.

În a. 1905 a fost numit și instalat ca paroh preotul Alexandru Avram din Maieru.

În acest an, 1904, a murit bătrânul învățător Bartolomeu Șorobetea.

În a. 1907 a decedat preotul Alexandru Avram.

Tot în anul acesta, 1907, învățătorul Iustin Sohorca a fost destituit de către ministerul din Budapesta, invocând motivul, că în baza legii lui Apony din acest an, nu corespunde pentru că „nu

posedă l. maghiară”, dar adevăratele motive au fost multiplele munci extrașcolare, culturale, desfășurate în scopul luminării poporului, stârnind în el și alimentându-i dorul după libertate.

Pentru a fi reabilitat a fost nevoit a pleca, ca într-un surghiun, un an școlar 1907/1908 în Colegiul ev. ref. din Debrețin ca să învețe a vorbi ungurește. După întoarcere, fiind reabilitat, dar neînfricat în muncile culturale pentru popor, le-a îndeplinit cu mai multă ardoare. (Vezi Iustin Sohorca, *Date monografice și statistice asupra școalelor din comuna Sângeorz-Băi*).

În a. 1909-1912. Sub prezidenția parohului Aurel Chintean, având concursul corpului didactic, al tuturor organizațiilor, bisericești, culturale și comunale, dar mai ales însuflețirea nemaivăzută a poporului, s-a hotărât, s-a început, s-a construit și s-a predat destinației noul local de școală, ridicat pe terenul fostei școlii triviale și confesionale.

Clădirea a costat peste 100. 000 de coroane de aur, sumă împrumutată de la Banca „Albina” din Sibiu și garantată de întreg consiliul școlar și de acel comunal. Astăzi, în acest local funcționează Școala mixtă de 7 ani.

Tot în acești ani, în urma presiunilor forurilor superioare școlare și administrative maghiare, comuna a trebuit să designeze un teren corespunzător, pe care statul urma să construiască o școală a sa, cu limba de propunere maghiară și să rupă o parte din contingentele elevilor, care să fie obligați să se înscrie și să o frecventeze.

Terenul designat de comună a fost acela pe care este „Pavilionul de joc”, filiala magazinului și bufetul cooperativei.

Dar, ca un fel de răspuns demonstrativ, consiliul școlar a înființat postul al VI-lea de învățător confesional român. (Idem, op. cit.)

Tot în acești ani s-a construit linia ferată Ilva Mică-Rodna, cu tunelul din Sângeorz-Băi.

Linia ferată a fost construită de muncitori unguri (kubi-kasok), iar tunelul de muncitori croați și slavoni și turci mahomedani. Linia s-a numit „Szamosvolgy vasút” (Sz. v. v.) (Linia ferată someșană).

În a. 1913. Statul maghiar, înainte de a-și construi școala pe terenul designat, în mod abuziv și arbitrar, a mutat școala maghiară din comuna Bungardul Săsesc, de lângă Bistrița, în comuna Sângeorz-Băi, plasând-o într-o casă, care astăzi este proprietatea sanitarului circumscripției medicale Sângeorz-Băi.

Școala a fost condusă de o învățătoare, Páll Katalin, și mai târziu de învățătorul Șuteu, dar spor n-a făcut, căci cea dintâi a fost filo română și cel de al doilea român. Pe lângă acestea, toate zvârcolirile au fost zădărnice de rezistența dârză și de pasivitatea poporului.

În a. 1914. După tragedia de la Sarajevo, aproape toată lumea privea cu înfrigurare desfășurarea evenimentelor, fiecare stat procedând la luarea măsurilor corespunzătoare, prin mobilizări masive de armate în vederea izbucnirii războiului inevitabil.

Din comuna Sângeorz-Băi au plecat sute de bărbați la unitățile lor, fiind trimiși pe fronturile de luptă din Galiția, Polonia, Italia și România.

Războiul, din vara anului 1914 a durat până către toamna anului 1918 și făcut ca toată activitatea economică culturală să stagneze.

În a. 1915-1917 edificiul școlii a fost ocupat și prefăcut în spital militar. În acest timp o mare parte din mobilier, rechizitele școlare precum și biblioteca și archiva veche au fost distruse aproape complet.

Învățământul, cu un corp didactic redus, a stagnat, plasat fiind în case particulare și prin săli puse la dispoziție de către autoritățile comunale și bisericești.

În a. 1916. Școala de stat maghiară s-a desființat, deodată cu ideea creării *statului unitar maghiar*. În acest an, precum și în anii următori, statul procedează la contractările împrumutului de război forțat. În comuna Sângeorz-Băi au fost rechiziționate micile fonduri culturale adunate de reuniunea de cântări și de corul țărănesc. Tot astfel a fost rechiziționat întreg fondul reuniunii de înmormântare, paralizându-i activitatea, ceea ce i-a pricinuit desființarea totală.

Biserica a fost lovită prin rechiziționarea celor două clopote mari (al grofului și al popii). Tot astfel a fost rechiziționat și un clopot de la biserica de peste apă, precum și clopoțelul din turnulețul școlii.

Anii 1917-1918 s-a scurs cu evenimente variate, inerente războiului, care începea a-și pierde din intensitate. Situația aceasta se putea observa pe fiecare front, atât pe cele din sud-vest cât și pe cele din nord-est.

Odată un soldat, pe un front oarecare, a întrebat: „Herr Oberleutnant, oare cât mai ține bătaia asta?” „Cât veți vrea voi” fu răspunsul.

În adevăr, pe frontul de răsărit, la ruși, ici-colo, în mod sporadic, izbucneau mici focare de revolte militare, care lățindu-se deveneau adevărate insurecții, prefăcute în scurtă vreme în marea și triumfala Revoluție din Octombrie, prăbușind odiosul țarism cu întregul sistem de guvernământ burghezo-moșieresc, în prăpastia neîndurată a răzbunării poporului proletar, instituind dictatura clasei celor ce muncesc, conform cu luminoasele învățături ale lui Marx, Engels, Lenin.

Zeci de mii de soldați români, aflători ca prizonieri în Odessa și în alte orașe și localități din Rusia, și-au dat în mod voluntar concursul la înfăptuirea acestui sistem de guvernământ, aducătorul adevărului, libertății și fraternității. Tot astfel au pârâit din rădăcini tronurile de pe Gelérthey și cel bicefal din Schönbrün, căci împușcarea prin fereastră a contelui Stefan Tisza, ministrul maghiar, cel mai mare dușman al democrației și cel mai mare fanatic al continuării războiului, a produs prăbușirea tuturor fronturilor de luptă și izbucnirea unei mișcări militare cu caracter pararevoluționar.

Pentru românii ardeleni mișcarea aceasta n-a fost o adevărată revoluție cu hecatombe de morți sau un război civil cu râuri de sânge frățesc, ci o manifestație spontană, izvorâtă din bucuria de a se vedea fiecare om la casa sa și îndeosebi, de dorul libertății naționale, ahtiată de aproape 1000 de ani.

Totuși pentru evitarea exceselor și a răzbunărilor individuale s-au instituit „gărzile naționale”, care, împreună cu „sfaturile comunale”, aveau menirea să liniștească spiritele, să restabilească ordinea și să canalizeze activitățile poporului spre o viață pașnică, normală, democratică.

Gărzile au fost conduse de ofițeri demobilizați, care cunoșteau durerile foștilor soldați, împărtășind cu ei zilele bune și cele rele.

În comuna Sângeorz-Băi aceste sarcini au fost îndeplinite de sublocotenentul în rezervă Iustin Sohorca, având concursul Sfatului popular comunal, în frunte cu primarul Gavril Oproaie, fost plutonier major, Teodor Marțian, notar, Ioan Ogâgău, casier, fost sergent ș. a.

Misiunea acestei organizații, care și-a împlinit cu succes datoriile, a încetat la începutul primăverii anului 1919.

În timpul când se petreceau aceste evenimente, conducătorii poporului român pregăteau îndeplinirea Unirii Ardealului cu patria-mamă și crearea *României Mari*.

Dislocarea Ardealului de la Ungaria s-a făcut de reprezentanții poporului, în urma declarațiilor exprimate, una în parlamentul din Budapesta și alta în Arad, cu ocaziunea tratativelor zadarnice dintre delegații oficiali ai guvernului maghiar și cei ai poporului nostru.

Alipirea însăși s-a hotărât și s-a îndeplinit cu o nespusă însuflețire și bucurie în memorabila și istorica Mare Adunare Națională din cetatea Alba-Iulia, la care au fost convocați toți românii din cuprinsul Ardealului, Maramureșului, Crișanei și Timișoarei (Banatului), pe ziua de 1 Decembrie 1918.

Dintre Sângeorzenii participanți la adunare, dr. Laurențiu Oanea, avocat, a fost decretat (ales) împreună alții, de secretar al adunării, iar inginerul dr. Emil Buia a participat ca secretar particular al partidului social democrat, sub conducerea lui Flueraș.

În a. 1919. An istoric, aducător de mari și neuitate bucurii.

La începutul primăverii acestui an, ca urmare a îndeplinirii visului și a aspirațiilor de veacuri ale poporului român ardelean, acum unit cu patria-mamă, a sosit primul detașament, o companie de victorioasa armată română, comandată de un căpitan, și preot militar, pentru a prelua puterea și organiza postul de jandarmi stabili, care să înlocuiască garda națională, care s-a desființat.

Primirea acestui detașament s-a făcut de către poporul comunei în mod sărbătoresc, cu îmbrățișări frățești și cu urale nesfârșite.

Garda națională a dat onorurile și raportul de rigoare, iar corul a intonat câteva cântări ocazionale, adecvate.

Trupa, inclusiv ofițerii au fost ospătați la o bogată masă comună, la care s-au rostit cuvântări însuflețite.

Se reorganizează *Reuniunea de citit și cântări* pe baze democratice, înțelegând că un membru al ei poate fi oricare cetățean cinstit fără deosebire de limbă și religie.

Muntele *Perșa*, dat în arendă statului maghiar în 1894, pentru înființarea unei ferme de tauri și armăsari, revine în proprietatea comunei.

În a. 1920 la data de 7 ianuarie, în cadrul activității reuniunii de citire și cântări, se constituie comitetul pentru crearea fondului necesar procurării clopotelor bisericii, în locul celor rechiziționate în 1915 de către armata austro-ungară. Acest comitet se compune din: dr. Laurențiu Oanea președinte, Alexandru Mărcuș, vice-președinte, Eliseu Dărăban, secretar, Ioan Marcu, casier, Alexandru Gagea, Alexandru Buia, Terente Ionel, colectori, Maxim Lupoai, Ilie Mărius și George Cicedia, controlori.

Dr. Laurențiu Oanea oferă ca donațiune clopotul cel mare, și deschide „Fondul clopotelor” cu suma de 1000 de coroane, iar Alexandru Mărcuș și soția sa Tecla oferă al doilea clopot ca mărime, precum și clopotul școlii.

Clopotele au fost comandate și fabricate în turnătoria (fabrica) Novotny din Timișoara. Ele au fost terminate la 22. XI, costând 51. 000 coroane și preluate și aduse de Al. Mărcuș, Ion Marcu și Al. Gagea.

De. Laurențiu Oanea donează reuniunii de citire și cântări suma de 26. 000 coroane, împrumutată de la bancă în scopul cumpărării unei case pe seama ei.

La data de 29 august, adunarea generală a poporului, în cadrul unei însuflețite serbări, a proclamat și a predat statului român învățământul primar, desființând școala confesională, care și-a făcut cu cinste și victorie datoria timp de aproape 100 de ani (1825-1920).

La serbare au luat parte și au rostit cuvântări de salut, parohul A. Chintean, notarul comunal T. Marțian și Iustin Sohorca în numele corpului didactic, iar revizorul școlar județean a procedat la preluarea învățământului.

Ca director al *Școlii primare de stat* a fost numit Ioan Marcu, care ulterior a înființat atelierul de tâmplărie, condus de învățătorul Alexandru Astalușiu și atelierul de compactorie, condus de învățătorul Teodor Iepureanu, în care elevii din clasele superioare au exercitat și și-au însușit dexteritățile corespunzătoare.

În a. 1921. La data de 1 ianuarie s-a făcut în biserică sfințirea noilor clopote, precum și ridicarea și așezarea lor la locul lor în turn.

Serviciul divin și ceremonia sfințirii s-au îndeplinit de vicarul Alexandru Haliță, asistat de parohul comunei, A. Chintean; la ceremonie a cântat corul.

În a. 1924 s-a terminat construirea noului local al primăriei, în care a funcționat și școala mixtă de meserii (tâmplărie, fierărie, mecanică, țesătorie și broderie). La școală s-a înființat un cor mixt în 4 voci.

La școala primară s-a înființat un cor de fetițe, în 3 voci egale, care a debutat cu mare succes la concursul și serbarea stil școlar din Rebrîșoara, cu ocaziunea comemorării patronului ei, învățătorul pens. Ignat Seni.

Tot în acest an s-a înființat la școala primară, cu elevii claselor IV-VII, un cor de copii, care a cântat la serbările școlare. Toate corurile au fost instruite de învă. dir. Iustin Sohorca.

În a. 1925. După demisia directorului Ioan Marcu, în locul său a fost numit director al școlii primare, Iustin Sohorca. În decursul funcționării sale școala a fost înzestrată cu sute de cărți împăiate, donate de dr. Nicolae Pop, medic în Cluj, în prezent pensionar, domiciliat în comuna Sângeorz-Băi.

Tot în acest timp Ministerul Învățământului, la recomandarea inspectoratului școlar, școala din Sângeorz-Băi a fost distinsă cu o bogată colecție de aparate fizico-chimice, ca recunoștință pentru sporul în învățământ și pentru muncile (activitățile) extrașcolare, desfășurate de directorul ei, secondat de întreg corpul didactic. Prin munca și intervenția directorului, școala a primit un aparat de cinematograf.

Frații Solomon și Alexandru Haliță, primul, inspector general al învăț. primar și normal în București, fost prefect de Iași și Bistrița, secundul, profesor și paroh-vicar la Năsăud, în amintirea mamei, Ileana și a tatălui lor, Maxim, au donat și au montat cu cheltuiala lor, un ceas, care funcționează și azi în turnul bisericii parohiale.

În a. 1926. La data de 1 decembrie a decedat și s-a înmormântat Solomon Haliță. În numele școlii primare, al cărei elev a fost, a vorbit directorul Iustin Sohorca.

Învățătorul Iustin Sohorca a fost chemat și detașat ca director al școlii primare nr. 7 din Cluj. Aici a primit diploma de mulțumită publică, acordată de Ministerul Învățământului.

În a. 1932, învăț. Iustin Sohorca, după un serviciu de 31 de ani, trece la pensie din cauză de boală.

În locul său a fost numit învăț. Maxim Lupoai, care a înființat atelierul de croitorie țărănească, înzestrând școala cu o mașină de cusut.

În a. 1936, la data de 19. I. s-a înființat căminul cultural „Maxim Lica”, la conducerea căruia, adunarea generală alege prin aclamațiuni următoarele persoane: Iustin Sohorca, dir. școlar pens., președinte, dr. Marius Oana, medic de circumscripție, vice-președinte, Anton Ursa, învățător, secretar, Maxim Lupoai, director școlar, casier, Ioan Sfrangeu, învățător, bibliotecar, Petre Pop, învățător, directorul căminului și Emil Marica, funcționar, cenzor. În căminul cultural este interzisă orice activitate și propagandă cu caracter politic.

La data de 7. VI. reuniunea de citire și cântări se afiliază și se contopește în căminul cultural.

În a. 1939. Parohia Sângeorz-Băi avea 3500-4000 de suflete, fiind paroh-protopop onorar Aurel Chintean, iar preot II, Anton Buga.

În ziua de 15 august, sărbătoarea sfintei Maria Mare, cam la ora prânzului, în centrul comunei a izbucnit un incendiu catastrofal, care a prefăcut în cenușă 21 de gospodării. În acest incendiu s-au năruit vechiul și noul local al primăriei, împreună cu percepția, postul de jandarmi, magazinul pompierilor, scule și mobilierul fostei școli de meserii. Pagubele au fost evaluate la peste șase milioane de lei.

La localizarea și stingerea focului au sosit puternice echipe de pompieri din Bistrița și Năsăud, prevăzute cu uneltele necesare. Tot așa a contribuit și echipa tinerilor școlii de inițiere a Serviciului Social Năsăud.

Refacerea gospodăriilor țărănești s-a făcut de societatea forestieră „REGNA”, care a prestat (donat) în mod gratuit întreg materialul necesar construirii lor conform cu un model tip.

Ancheta pornită de autorități a constatat că focul s-a iscat din neglijența unui vizitator al băilor, venit din Oradea Mare și că au ars două gospodării și primăria veche de pe partea dreaptă a străzii principale, trecând și incendiind o gospodărie țărănească și noul local al primăriei. (V. mai sus). De aici s-a extins pe Valea Borcutului până la trecătoarea CFR, pe ambele părți ale acestei străzi.

În a. 1940. În urma propagandei revizioniste, pornite de unguri, în urma tratatelor zadarnice ale delegaților româno-maghiare de la Turnu-Severin, în chestia retrocedării și realipirii Ardealului la Ungaria, chestiune însușită și sprijinită de fasciștii lui Conte Ciano și de hitleriștii lui von Ribbentrop ca arbitri. În urma *arbitrajului dictat* de la Viena, România a fost ciuntită, răpindu-i-se jumătatea din nord a Transilvaniei și realipită Ungariei horthiste, dând dreptul celor nemulțumiți, în termen de două luni, să se refugieze unde vor vedea cu ochii. Astfel, mii de familii și persoane singuratice s-au refugiat în sânul patriei iubitoare.

În comuna Sângeorz-Băi primele detașamente ale armatei maghiare de ocupație au sosit în ziua de 12 septembrie, cam la ora 10 a. m. Deodată cu ele au sosit și au fost instalați funcționarii comunali: notarul, secretarul etc. pe care îi aveau, așa zicând, în geamantanele lor. Primarul și ceilalți vor fi angajați pe baza alegerilor făcute, de către popor.

Anii 1941-1943. În comuna Sângeorz-Băi de altcum ca pretutindeni, s-au continuat instalările și organizările diferitelor servicii și instituții comunale și de stat. S-au produs și multe pagube. Mai mult au suferit arhivele comunale, căci „punându-le la scuteală” în podul primăriei, unele acte s-au irosit și toate au devenit pradă șoarecilor și guzganilor. În timpul ocupației pe care ungurii o credeau definitivă, și veșnic nemulțumiți cu situația, își difuzau dictonul nyilas-horthyst: „Czoka Magyarország nem ország” (Ungaria ciuntită nu-i țară). Pe mesele din toate birourile primăriei, ca un memento, înaintea fiecărui funcționar, trona miniatura steagului maghiar în formă de prăporel, coborât a jale, la jumătatea bățului pe care era așezat.

La sosirea armatei maghiare în Sângeorz-Băi erau următorii funcționari români: Ioan N. G. Oancea, notar, Ioan Lupoai, secretar, Maxim Morar, casier și Nicolae Cârțu, subprimar. Aceștia, împreună cu consiliul comunal au fost reținuți până la terminarea predărilor și preluărilor agendelor fiecăruia. Noii funcționari au fost: Poka Láslo, notar (fost mare moșier), Nagy Gábor, secr. II, Szelistyán Iános, Sălișteanu, arhivar, Fazakas N., Olar, secr. I. După câteva luni Nagy Gábor a fost mutat ca notar în Măgura Ilvei. La plecare n-a uitat să ridice și să ducă pe 4-5 care încărcate, mobilele din fosta lui locuință, vila generalului Grigore Bălan, căzut în 1944 în Ardeal în luptele cu hitleriștii și nyლაიშტიი lui Horthy Miklos.

Preluarea învățământului primar, directorul Ursa fiind refugiat, s-a făcut în mod sumar, ferind totuși din calea prăpădului o bună parte din arhivă și cu deosebire matricolele, cataloagele și alte registre, care au fost depuse la parohie.

Au rămas în folosința școalelor sculele atelierelor, aparatul cinematografic și mașina de cusut, pentru a nu întrerupe învățătura și educarea școlărilor.

Începând din primăvara lui 1941 s-au făcut recrutările tinerilor pentru armată și s-a înființat și s-a organizat instituția cu caracter premilitar numită „Levente” (un fel de Hitler-jugend), care erau obligați să jure credință și supunere regimului maghiar, reprezentat de regentul „Nagybányiai Horthy Miklos” (Viteazul Nicolae Horthy de Baia-Mare), un fel de naziști hitleriști.

La începutul dominației, autoritățile maghiare se părea că au dorința de o coexistență blândă, lipsită de trufie și șovinism, față de poporul din comună. În adevăr, ca „favor” au îngăduit discuțiile în ședințele consiliului comunal, precum și procesele verbale, să se poarte în l. română, „favorul” s-a redus apoi la paralelism și la interzicerea totală în l. română.

Cu un anumit scop, autoritățile locale au propus: 1. schimbarea numelui comunei cu altul, din cale să lipsească cuvântul „oláh”, socotit ca înjositor și „de ocară”; 2. pentru ca poporul să-și îndrepte privirile spre apus, nu spre răsărit, au propus ca comuna Sângeorz-Băi să intre în mod simbolic în legătură de frățietate cu orașul Kaposvár, situat în vestul Ungariei, în partea dreaptă a Dunării. Fraternizarea urma să se facă în mod oficial de câte o delegație, prin schimb de steaguri naționale maghiare, țesute în mătase în dimensiuni mari și cu inscripțiuni adecvate. Ambele propuneri au fost respinse fără a le discuta.

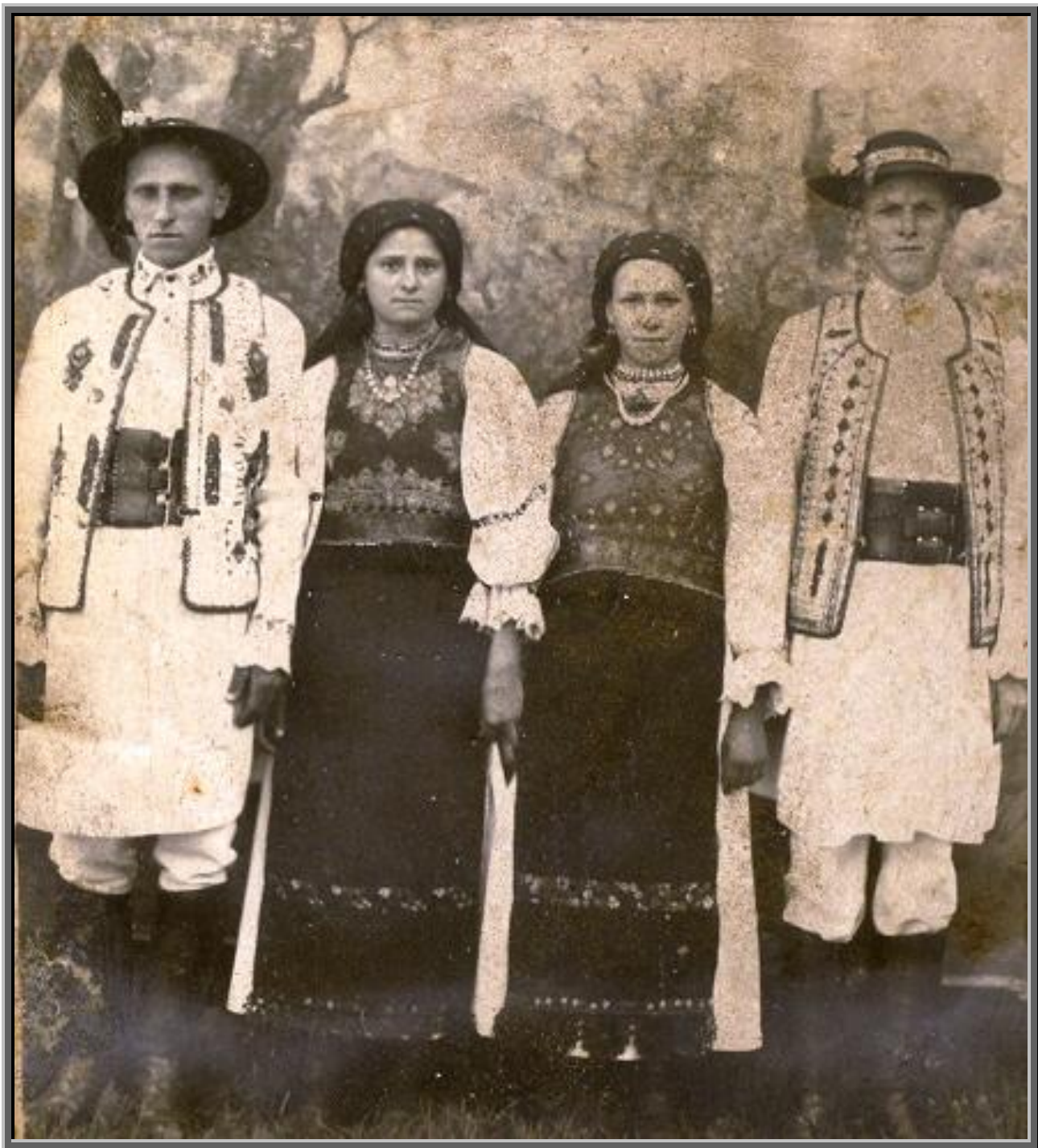
În toamna anului 1943, în urma unui ordin general, toți funcționarii români și cu deosebire ofițerii de rezervă, au fost obligați a-și justifica originea etnică și că este creștin, căci numai în baza acestei justificări poate fi recunoscut „magyar hon polgár” (cetățean maghiar).

Tot în baza unui ordin general, toți evreii din Ungaria, fără deosebire de sex și etate, chiar și cei cu nume schimbat (maghiarizați), au fost obligați să poarte în mod vizibil, cusută pe reverul hainei o stea galbenă (steaua lui David).

Acest ordin a fost dat sub presiunea adeptilor teoriei rasiale (naziste) și al agenților hitlerismului, ca măsură preliminară luată în scopul de a lichida această populație, ordin care a fost împotriva celor mai elementare norme de dreptate, de omenie și de civilizație.

TRADIȚII

ARHIVA DE FOLCLOR SÂNGEORZANĂ

Andant
Cântecul bradului

FAM 18011

m. Pătrău
com. Sîngeorg. Pău
I. BN

Măestru

e- ie- sta lu- haș de brad

O cre- scut tot ni- gă- rat

Cu ști- ut c-a- ve- ni în sat
La je- le și la bă- nat.

p. 35

- Din sat!
- La tineri se mai cântă - unșori - și cântăci.

Culeg.: Justin Sohores, 85 a.
prof. pens. (dirijor)

Verificat notarea: J. D. Pricole
S. 1961. VII

Aiasta buhaș de brad
O crescut tot sugărat
E-o știut c-a vini-n sat
La jele și la bănat
Cu crângile la uscat
S-a fi bătut în pământ
La un capăt de mormânt
Ca s-arete tuturor
Că-n groapă este-o fecior
[Ca să ste lumea toată
Că-n groapă este o fată]

Mort

FAM 18012

cu. Orăscu
com. Singuruz - Pă
1. BN

Recitativ

Doceț

Vai! de mi-ne, so-tu' me-u
Ce mi te-a dat dum-ne-ză-u

Cit de rău te-ai su-pă-ra-tă

Că pe noi tu ne-ai lă-sa-tă

În je-le și în bă-na-tă

p. 405

Culește: Justin Șohorea
prof. pens.

Înfișat: J. Ș. Orăscu
1961-19 115

Copii pe părinți

Vai de mine soțul meu
ce mi te-a dat Dumnezeu
Cit de rău te-a supăratu
Că pe noi tu ne-ai lăsatu
În jele și în bănatu
Ori, casă ta nu ți-a plăcutu
că ți-ai făcut alta de lătu
Fără us, fără ferestă
În ea să nu locuiești
Fără vai! să putrezesti.

Așteaptă-ți mă, mîndrul meu
ca la tine-oi vini eu
cînd domnul a poruncit
și-acolo voi no-am țelni
și în veci om veșui.

x

Mămucă de dorul tău
Mă topesc să înu'n tău
Mămucă de jelea ta
Mă topesc să cînepe
Părul meu tot să pica.
De l'osi la cu busuioac
Tot să pica cite-un smoc
De l'osi la cu tămășiță
Tot să pica cite-o vită

Singuruz
Culeș. J. Șohorea

Anunță FAM 18008

Pe drum

m. Păvălău
con. Sâmpetruș - Băi
/ B1

diminato

- Această melodie este însoțită de [trigăsturi] „chinturi”

Cules de: Justin Soarea
prof. pens.

Verificat: J. R. Nicole
1871. VII. 13

Anunță FAM 18009

Pe drum
(de la livezică)

m. Păvălău
con. Sâmpetruș - Băi
/ B1

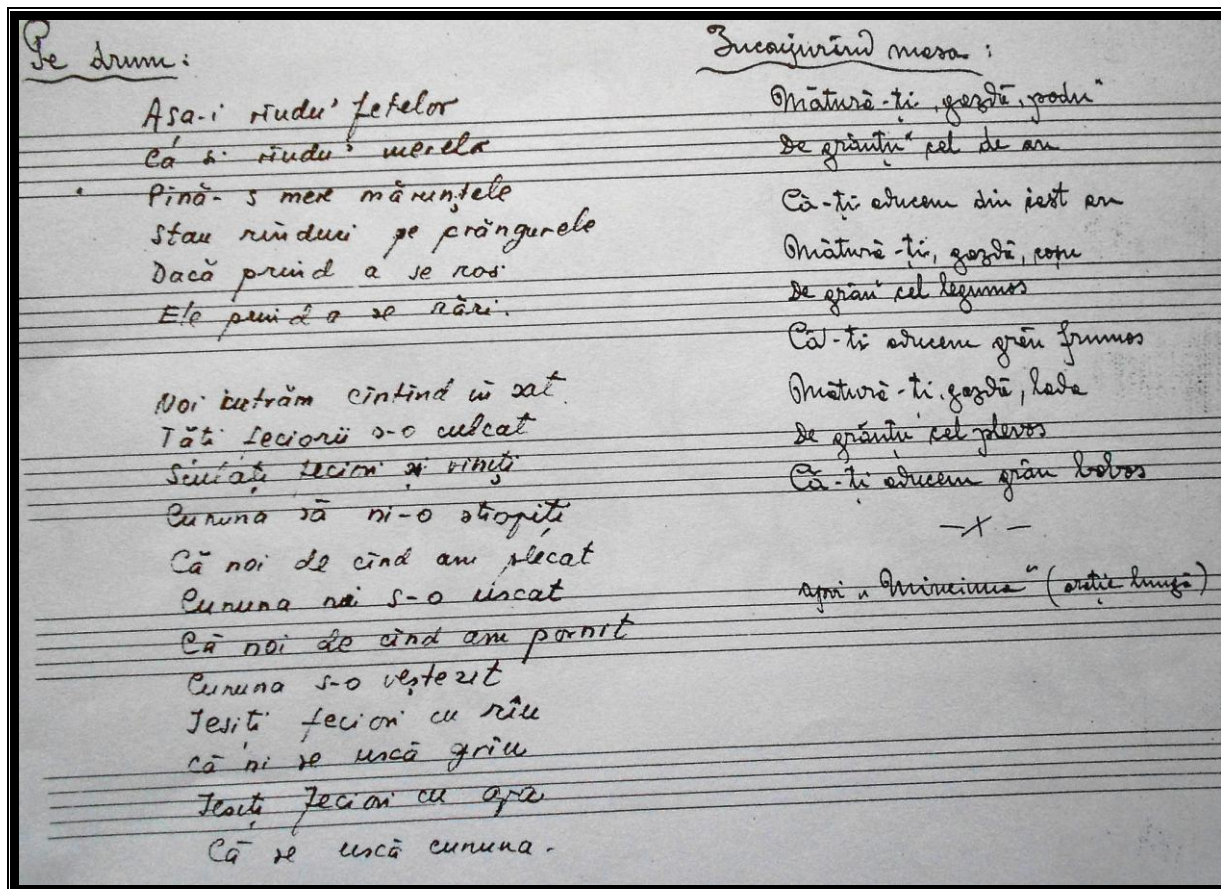
Sostenuto

pag. 36

- Acela livezică spre casă - cu steagul & „chinturi”

Cules de: Justin Soarea
prof. pens.

Verificat notarul:

Facsimilurile de mai sus provin de la Institutul "Arhiva de Folclor a Academiei Române" care este cel mai vechi centru de cercetare a culturii tradiționale, fiind înființat în 1930, la Cluj, cu scopul studierii profesionalizate a folclorului românesc și a raporturilor acestuia cu repertoriile celorlalte naționalități din România, precum și a relațiilor culturale cu popoarele vecine. Institutul a devenit centru de excelență în rețeaua instituțională a Academiei Române, realizând câteva mari lucrări de interes național:

- *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului (1800-1930)*
- *Ritualurile agrare românești*
- *Cimiliturile românești*
- *Proverbe românești, maghiare și săsești (dicționar tezaur)*
- *Corpusul și tipologia colindelor*
- *Cântecele populare ale maghiarilor din Transilvania*
- *Proza populară maghiară*
- *Corpusul narațiunilor populare românești și maghiare*
- *Tipologia dansurilor populare*

În prezent, la Institutul clujean se elaborează *Enciclopedia culturii tradiționale*, iar etnomuzicologii și etnocoreologii sunt preocupați de cercetări monografice asupra zonelor mai importante din Transilvania. Mulți din cercetătorii noștri sunt membri ai unor societăți științifice și participă cu lucrări la simpoziioanele de promovare a științei¹

¹ <http://folkarchivecluj.ro/>

PERSONALITĂȚI SÂNGEORZENE

ARTEMIU PUBLIU ALEXI (1847-1896)

Biblioteca Centrala
7.12.696

COMPENDIU

DE

METEOROLOGIA

DE

Dⁿ A. P. ALEXI.

(Cu 4 stampe litografate)

BELASOVU,
TIPOGRAFIA ALEXI
1880.

PROFESORUL DR. ARTEMIU PUBLIU ALEXI

EMIL PRECUP

Năsăudul, ca vechiu centru cultural, cu liceul „fundațional”, cu școli primare „fundaționale” și cu administrația fondurilor, avea în timpul regimului trecut un mănunchiu de intelectuali români care țineau, vie, flacăra conștiinței naționale în urmașii foștilor grăniceri ai ținutului, iar prin numărul mare de elevi străini, veniți la acest liceu românesc din toate colțurile Ardealului, influența vieții conștiente românești, se resimțea peste toate părțile Ardealului din fosta Ungarie dinainte de 1918.

Intelectualul năsăudean era un tip specific: mândru în ținută, demn, ambițios în prestațiunile sale, păstrător al unei tradiții de viață sănătoasă, disciplinată și închinată memoriei trecutului glorios militar; modest în pretenții, puritan în moravuri și, înainte de toate, bun român și șovinist, păstrător al notei distinctive locale grănicerești și apărător dârz și hotărât al drepturilor strămoșești.

Mulțumită acestor însușiri, caracteristice ale intelectualului grănicer, școlile Năsăudului au dat un număr de luptători pentru interesele graniței și ale neamului, de intransigenți români, de caractere integre, de jertfelnici și constructivi muncitori în ogorul obștesc; de bibliofili pasionați, păstrători de documente și cărți vechi și de cercetători ai trecutului istoric grăniceresc. Materialul adunat și păstrat cu sfințenie de acești modești, dar culti și pricepuți intelectuali, a rămas și se păstrează ca o scumpă comoară în biblioteca fostului liceu grăniceresc, azi condus de unguri, și în „Muzeul grăniceresc”, păzit încă de cei doi întemeietori și inițiatori ai aceluia, Virgil Șotropa și Iuliu Moisil.

Elita acestor distinși intelectuali au format-o profesorii liceului. Crescuți în universitățile germane din Austria, doctori în diferite specialități, prin știința și cultura lor, erau modele de intelectuali și educatori, cu influență covârșitoare asupra formării caracterului elevilor. Figurile lor de educatori pricepuți și demni, dar modești și sinceri, deschiși și devotați misiunii, rămâneau neșterse din sufletele elevilor, care-i păstrau acolo, ca niște faruri luminoase și îndrumătoare în întreaga lor viață. Din școala acestor profesori, neamul românesc, de pretutindenii, a primit o sumedenie de conducători luminați și capabili să înfăptuiască lucruri mari și folositoare neamului.

Unul dintre distinșii profesori ai Năsăudului a fost Dr. Artemiu Publiu Alexi, a cărui viață și activitate, fiind cunoscute, ne pot servi ca exemplu.

Născut, ca fiu de grănicer, în comuna Sângeorz-Băi la 8 aprilie 1847, în mediul romantic al Văii Someșului, la poalele Munților Rodnei, din copilărie a moștenit dragostea și închinarea pentru studiul naturii.

Clasele primare le-a făcut la școala „trivială” din satul său natal și la școala „normală” din Năsăud. Trei clase de gimnaziu le-a terminat la liceul săsesc din Bistrița, iar restul și bacalaureatul la liceul unit din Blaj (1868). A urmat, apoi, facultatea din Viena și Graz, unde a obținut licența și doctoratul în știința naturale (1874). Ca profesor de științe naturale la liceul grăniceresc din Năsăud, de la 1873-1894, a înființat muzeul de științe naturale, a introdus un observator meteorologic, a ținut conferințe, a scris despre însemnătatea științelor naturale, a organizat excursii de studiu cu elevii și a cutreierat singur Munții Rodnei, ai Bucovinei și ai României. A stat în corespondență cu botaniștii români și străini ai timpului. A compus un bogat herbar pe care l-a făcut cunoscut societăților de botanică din Austria și Germania. A luat parte activă la toate manifestațiunile vieții românești din Ardeal. A fost membru în comisia fondurilor, în comitetul pentru construirea bisericii (greco-catolice) din Năsăud, în congregația comitatensă, la „Astra”, etc. A înființat prima librărie românească „Concordia” în Năsăud. În baza meritelor sale pe terenul cercetărilor științifice, a fost ales membru al societăților „K. K. Zoologisch-Botanische Gesellschaft” din Viena, al „Karpathenverein-ului” din Sibiu și al tuturor societăților culturale românești din țară. A fost colaborator la revista „Familia”, a scris articole de actualitate prin zierele românești de pe atunci, în care a propus înființarea unui muzeu etnografic, în Ardeal, care, abia, în timpul din urmă s-a înființat la Cluj. A scris „Rezbelul Oriental Ilustrat” în colaborare cu Maxim Pop (Graz, 1878, 724 pagini), pentru care a fost decorat cu „Benemerenti”, clasa I; „Românii la Plevna”, dizertație, Graz, 1880; „Însemnătatea științelor naturale în școalele noastre”, București, 1883; „O excursie botanică în România și Dobrogea”, Sibiu, 1883; „Wilhelm Tell”, studiu, etc.

Istovit de muncă, se îmbolnăvește și moare la 15 octombrie 1896, după doi ani de suferințe, fiind îngropat în cimitirul din Rebrîșoara (Năsăud), unde profesorii și elevii liceului din Năsăud i-au ridicat, ca omagiu, un modest monument de piatră.

Crescut în epoca evenimentelor anilor 1859-1877, a trăit această epocă și a lucrat în spiritul curentului aceluși timp și în spiritul națiunii luptătoare pentru libertate. Prin contactul cu elevii săi, prin ținuta demnă românească, prin activitatea în școală și în afară de școală, prin exemplul viu al vieții sale jertfelnice, prin tot ce a gândit, a simțit și a făcut, a ridicat cu sine tineretul școlar la înalte sentimente patriotice și la o concepție de viață sănătoasă.

Pe atunci, la Năsăud, se cerea cu însuflețire, tot ce se petrecea în România. Literatura patriotică a timpului era hrana de toate zilele a năsăudenilor. Luptele de la Rahova și Grivița,

Năsăudul le-a eternizat în numele date celor două și singure hotele locale, care până azi se numesc „Rahova” și „Grivița”.

Spiritul disciplinat, militar, s-a păstrat în granița Năsăudului, până azi, prin tradiție. Și azi, trecând prin satele grănicerești, în zi de sărbătoare, țărani te cinstesc salutându-te ca pe vremea graniței militare, prin scularea în picioare. Această moștenire de disciplină și ordine, asociată cu spiritul ostășesc, național al neamului întreg, din acele vremuri, l-au îndrumat pe profesorul Alexi să dea elevilor săi o educație premilitară, încă în școală și să-i pregătească ca viitori luptători, curajoși, disciplinați și să-i familiarizeze cu ideea românismului în deșteptare, spre un ideal cu revendicări pe care nu-l putea mărturisi deschis, dar îi simțea nevoia și-l prevedea realizabil prin activitatea constructivă de suflete înflăcărare.

Predând și ore de gimnastică, în aceste ore a introdus exercițiile militare, de înviorare, libere și cu arma, formațiuni și marșuri, cântece și jocuri. Fiecare elev avea o pușcă de lemn la orele de gimnastică și la orice manifestare sau serbare școlară, unde prezența elevilor avea un aspect ostășesc. Mândria elevilor era stârnită și prin introducerea chipiului uniform. La serbările școlii și la „maialul” tradițional, dr. Alexi era „generalul” elevilor. El îi aranja, îi alinia și le împărțea ordinele. Retragerea tradițională pe străzile Năsăudului, în ziua de 4 octombrie și la maial, în ținută militară, cu puștile pe umăr, cu fanfara orașului în frunte sub comanda profesorului Alexi, erau momente înălțătoare pentru elevi și de mândrie pentru burghezii făloși ai orașului Năsăud.

Dr. Alexi a fost un bun educator. Organizând excursii cu elevii, într-un ritm disciplinat, militar și camaraderesc, în afară de interesul care deștepta în sufletul elevilor dragostea pentru frumusețile și bogățiile naturii, le arăta acestora și produsele muncii omenești constructive și rolul muncii ca factor educativ.

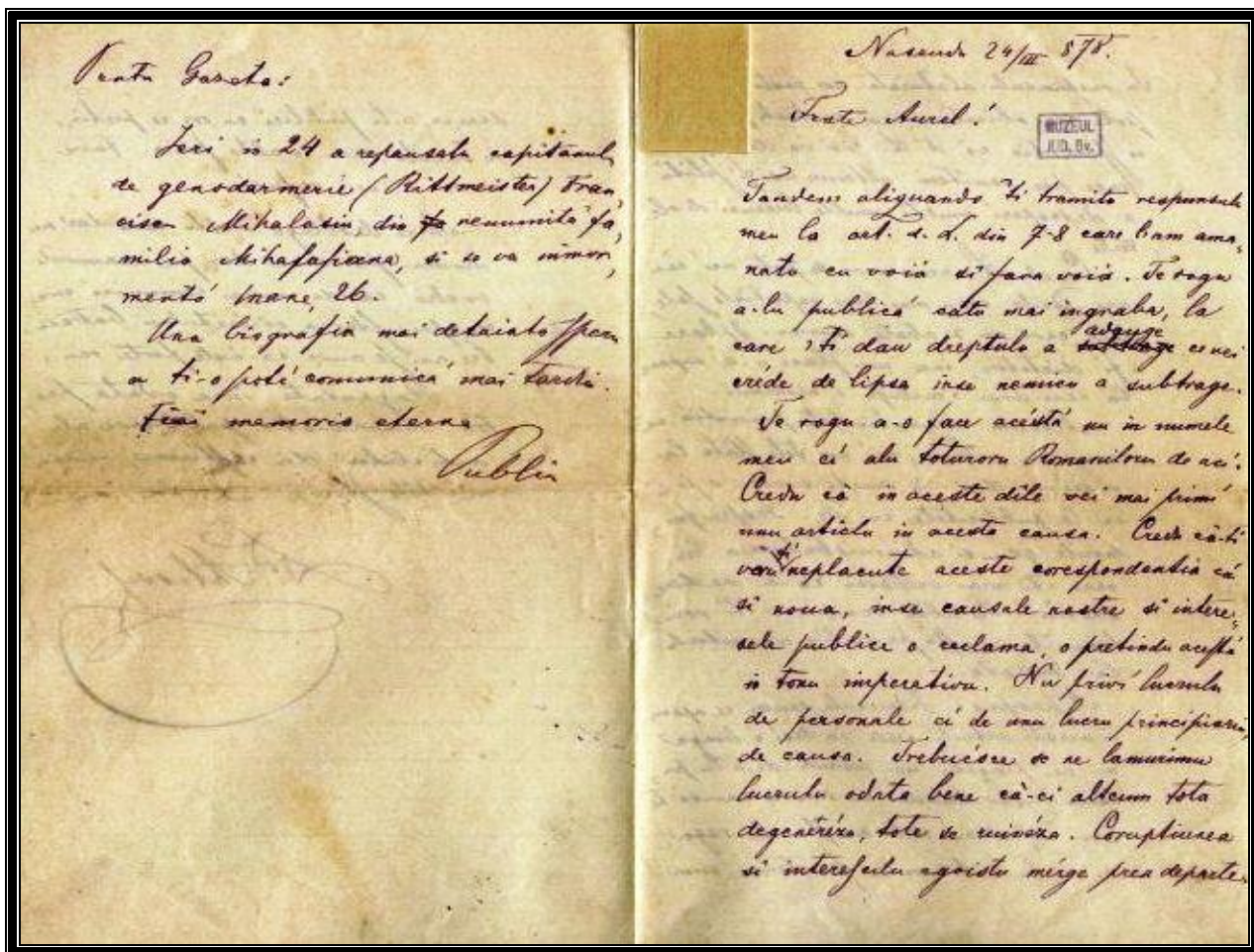
În legătură cu discuțiile angajate cu elevii, le deslușea acestora valoarea existenței popoarelor în veșnicie. Pentru asigurarea existenței neamului românesc, datoria intelectualilor o arăta în munca neobosită și dezinteresată merita să asigure întărirea conștiinței naționale în dorul de a trăi, a lupta și a muri pentru cele mai superioare bunuri care sunt: limba, legea, țara, neamul, din care fac parte. Fără aceste bunuri mari, orice popor se pierde, se desființează. Păstrarea acestor bunuri trebuie să fie idealul de viață al tuturor tinerilor. Lupta pentru păstrarea lor trebuie să fie motivul de înfrățire a tuturor românilor.

Tot ce facem în viață, să facem cu demnitate, în numele neamului și pentru consolidarea lui. Viața noastră să fie un apostolat în acest sens de înălțare a neamului, care e nepieritor, iar noi trecători suntem.

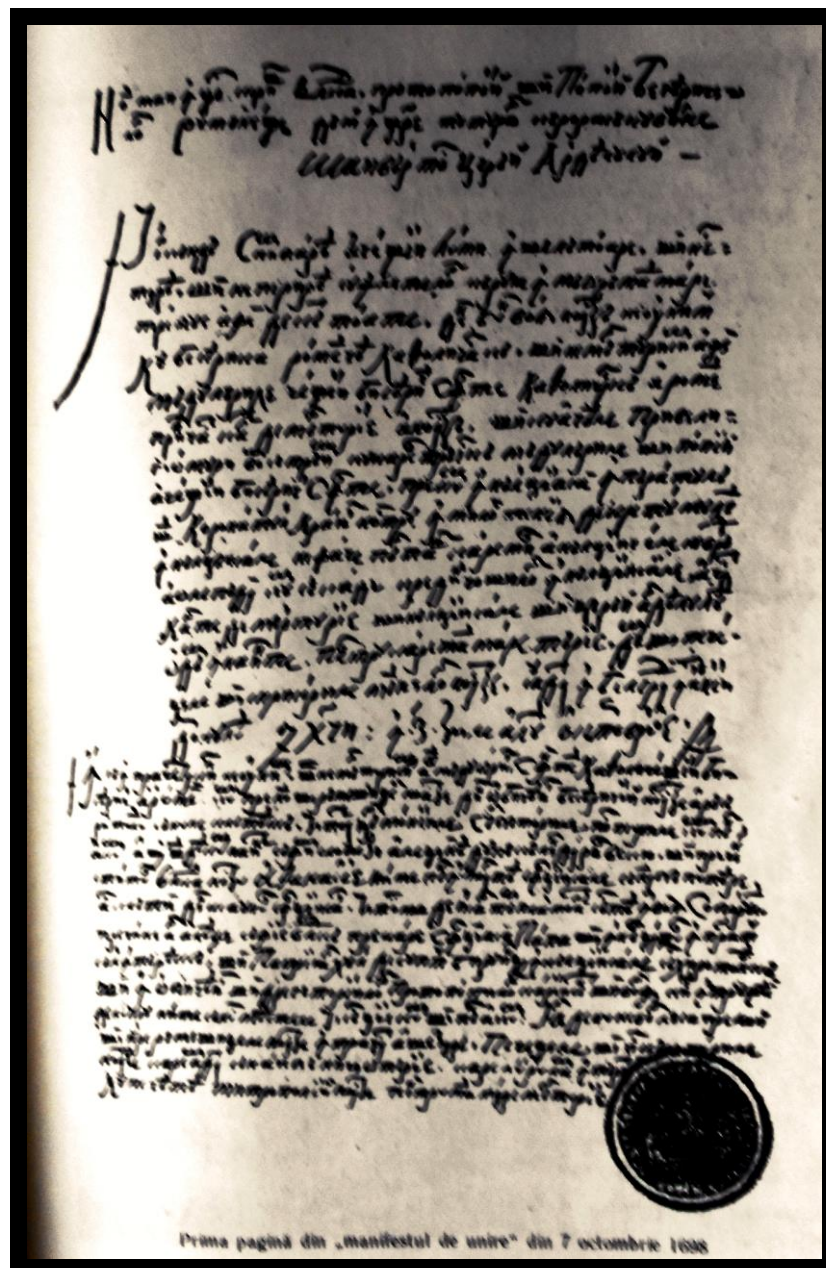
Pentru naționalismul său constructiv, pentru activitatea și concepția sa optimistă, pentru dezvoltarea sentimentului patriotic în elevii săi, merită recunoștința neamului întreg. Generației de azi, nu l-am putut aduce prin nimic un omagiu mai profund decât prin încadrarea noastră în spiritul

ideilor sale, spiritul revendicărilor și aspirațiilor naționale, spiritul muncii constructive și disciplinate, cu arma la picior, spiritul autorității în fața tuturor acelora care ne dușmănesc.

În locul mentalităților politicianiste, de chiverniseală personală, va trebui să se întărească în societatea românească spiritul concepției de viață a lui dr. Alexi, potrivit cu oul spirit al vremii, spiritul altruismului, al jertfei pentru neam, spiritul războinic care, singur, ne poate reface. Acest spirit de afirmare națională trebuie alimentat, îndeosebi, de toți ardelenii care prin împrejurările în care au trăit și-au însușit într-o măsură mai mare conștiința nepieritoare ale neamului românesc.

BISERICĂ ȘI SOCIETATE

Polonic
Later Dalmat de ...
Later Adrian de ...
Later Theodor de ...
Later Leon de ...
Later Dominus de ...
Later Ioannes de ...
Later Constantinus de ...
Later Stephanus de ...
Later Simon de ...
Later Gorgius de ...

Later ...
Later ...
Later ...
Later ...
Later ...
Later ...
Later ...
Later ...
Later ...
Later ...
Later ...

Ultima pagină din „manifestul de unire”, cuprinzând câteva semnături și adău-
sul autograful al mitropolitului Atanasie

DEZBINAREA ÎN BISERICA ROMÂNILOR DIN ARDEAL ȘI UNGARIA (1697-1701)

- III -

ALEXANDRU POP¹

*Când vor învăța odată românii, că ei numai cu puteri întrunite pot să
învingă pe inamicii lor...*

Ilarianu A. P., *Istoria Românilor din Dacia Superioară*

PROPAGANDA CATOLICĂ

**- Activitatea guvernului austriac și a iezuiților de a atrage poporul român la
biserica catolică -**

Sinodul din anul 1697

Ședința întâi

Mitropolitul referă pe larg prescripțiunile bisericeii românești sub domnia calvinilor, cum s-au silit ereticii prin cărțile lor, ca să infecteze religiunea bisericeii românești cu erezia lor cea periferă, numărând cărțile cele pline de erezii tipărite în limba românească cu scop, ca să tragă pe nesimțite pe români în partea lor; apoi cum s-a ordonat și s-a impus clerului român, ca să publice în biserică și să învețe poporul, că icoanele sunt niște ornamente ale bisericilor și ale caselor și că oamenii nu sunt dator să observe ajunul Miercurea și Vinerea și celelalte ajunuri ale anului, ba s-a ordonat românilor să mănânce carne Miercurea și Vinerea, și pentru aceasta s-au orânduit vizitatori eretici care să intre în casele tuturor românilor și să viziteze, dacă ei găsesc bucate cu carne în zilele oprite de biserică; din care cauză românii fierbea macru într-un vas care-l ascundeau când intra vizitatorii, și în altul carne, pe care-l arăta lor. Apoi arată cu câte amenințări, lingușiri și măestrii se sileau ca să inducă pe români să îmbrățișeze unirea cu dogmele cele perverse ale ereziei lor, și de aceea da prerogative mai mari preoților români și altor oameni care îmbrățișau și căutau să pună în lucrare acea învățătură; după aceea preferară pre predicatorii eretici episcopilor români și episcopului calvinesc îi dădeau putere supremă peste Mitropolitul și clerul român, și că nicio ordine și nicio dispozițiune a Mitropolitului nu avea putere și tărie înainte de a se aproba și întări de episcopul calvinesc ca de un oracol; și în câte alte moduri se chinuiau și se căzneau românii cei tari în credință, mai ales persoanele bisericești, ba încă se și băteau precum s-a întâmplat cu Mitropolitul Sava II (Acesta șezând odată la masa principelui Apafi în Blaj, calvinii, ca să-l poată

¹ Alexandru Pop, *Desbinarea în Biserica Românilor din Ardeal și Ungaria 1697-1701*, București, „Cartea Românească” – Societate Anonimă, 1921, pp. 24-30. Am încercat, cât mi-am permis, actualizarea vocabularului la cerințele de astăzi. Totodată am considerat necesar publicarea acestei istorii care este, din păcate, prea puțin cunoscută. Notele ce urmează fac parte din lucrarea originală păstrându-le așa cum au fost scrise de autor.

acuza și căzni, au cumpărat pe o femeie prostituată, ca să aducă un cățel înfășat în loc de un copil aproape de moarte, ca să-l boteze. Mitropolitul, știind înșelăciunea lor, de pe scaun se duse la femeie și desfăcu scutecele, văzu cățelul și se întoarse la masă și tăia o ridiche din care mănca el - căci era Vineri - și o dete cățelului care o miroși și nu vru să o mănânce. Mitropolitul luă o bucată de carne din blidul din care mâna principele și oamenii săi și o dete câinelui, care o îmbucă cu poftă; atunci Mitropolitul răspunse: „Dacă ar fi de legea mea, ar mânca din bucatele mele și eu l-aș boteza, dar fiindcă nu face aceasta, nu e de legea mea, să-l botez așa dară aceea cu care dimpreună mănâncă tot aceleași bucate, că se numără cu dreptul între ai lor”. Principele luând cauză din aceasta ordonă să bată cu toiege pe Mitropolit, după aceea îi dete să-l despreoțească în târgul Vinți și-l făcu să-l bată în cel mai crunt mod, până și-a dat sufletul). Dară îngreuia și pe celălalt cler cu sarcini, slujbe, zile de clacă, tribute, bani și alte greutăți, ca pe niște țărani iobagi. Iară acuma de când a plăcut bunului Dumnezeu să restituiască această țară a Transilvaniei guvernului Augustisimei casă Austriace, domnilor săi proprii și ereditari, a început persecuțiunea bisericii române în cea mai mare parte și nu să mai cere nimica spre pacea dorită, decât să se tracteze și să se consulte despre unirea credinței cu biserica romano-catolică, după dorința cea grațioasă a Augustisimului Imperator Leopold, ce domnește ferice. Și cu mai multe alte asemenea, îndeamnă mitropolitul pe cler, expune starea de mai înainte a bisericii și arată folosul și binele, care ar rezulta din unirea oferită de imperator. Și cu aceasta să încheie ședința din acea zi.

Ședința a doua

A doua zi s-au adunat Mitropolitul și ceilalți din cler și au început a se consulta despre modul de a se uni, și în ședință s-au consultat despre rit, ca nu cumva să se schimbe cu încetul ritul sau disciplina și să se constituiască al bisericii latine, apoi calendarul vechiu să nu se substituiască cu cel nou, ci până ceilalți, neuniți de ritul grecesc în țările casei Austriace, vor rămâne în uzul calendarului celui vechiu să rămână și uniții. Afară de acestea, uniții să poată avea în toate locurile biserici de ritul lor și ca nu cumva unde sunt puțini români uniți și n-au preoți, să fie siliți a primi misterele de la preoți latini, ci să poată chema pe preotul de ritul lor; în judecăți, să nu purceadă după dreptul canonic al latinilor, cu după canoanele și disciplina bisericii grecești; la mai mult decât cele patru puncte, să nu fie constrânsă biserica românească sub niciun pretext. Tot felul de drepturi și de libertăți să se dea bisericilor și persoanelor bisericesti de ritul grecesc, ca și bisericilor și persoanelor bisericesti de ritul latin; și românii să nu se mai socotească de suferiți, ci să fie ai patriei. După ce au dezbătut bine acestea, au făgăduit că vor primi unirea, dar sub această declarațiune:

1. Biserica românească să ție pentru totdeauna cele 4 puncte, care cuprind sfânta unire, iar la mai multe, să nu se constrângă sub niciun pretext. Cele 4 puncte care cuprind unirea sunt cele următoare:

- Pontifecele roman este capul văzut al întregii biserici creștine din lume;
- Pâinea azima e materie destulă pentru misterul euharistiei;
- Afară de cer, scaunul fericitorilor, și de iad, prinsoarea condamnaților, mai este un al treilea loc în care se țin sufletele cele necurățite și se curăți;

- Spiritul sfânt, a treia persoană din trinitate, purcede de la Tatăl și de la Fiul-

2. Dreptul canonic, care se numește în limba românească Pravilă, să rămâie în putere, afară de cele ce se află contrare sfintei uniri și după dânsa să se purceadă în judecăți.

3. Persoanele care se află în serviciul bisericesc, preoții, diregătorii bisericesti, precum diaconii, cantorii, dascălii și paraclisierii, să se bucure de aceleași drepturi, privilegii, scutiri și libertăți de care se bucură preoții romano-catolici sau de ritul latin, după sfintele canoane și după sfaturile regilor Ungariei.

4. Românii laici uniți cu biserica română, să se primească și să se înainteze la toate diregătoriile, ca și oamenii de celelalte națiuni și religii primite în patrie, și fiii lor să se primească la școlile latine catolice și la fundațiunile școlastice fără ditingere.

5. Să se îngrijească pentru subsistența cuvenită a Mitropolitului bisericii române.

Cu aceasta se fini ședința acestei zile.

Ședința a treia

În această ședință se hotărî ca actele ședinței din ziua din urmă să se trimeată Augustisimului și Eminentisimului Arhiepiscop Primatului Ungariei de Colonic. După aceea se lucră la dezbaterile cauzelor de căsătorie și de judecată și în fine se încheie sinodul.

Actele care se trimese la locurile competente, se formulară în modul acesta:

„Noi, Teofil, din grația lui Dumnezeu, episcopul bisericii românești din Transilvania și din părțile Ungariei celei unite cu dânsa, și tot clerul aceleiași biserici, facem cunoscut prin aceasta tuturor celor ce se cuvine, că fiind noi sinod general în luna trecută a lui Februarie în Alba-Iulia, am hotărât, cu glas unanim, că voim să ne întoarcem în sânul sântei matri biserici romano-catolice și să ne reunim cu dânsa, primind, mărturisând și crezând toate cele ce primește, mărturisește și cred aceia. Și mai vârtos, mărturisim cele patru puncte în care ne-am dezbinat până acum.

- 1. Recunoaștem că Pontificele roman este capul văzut al toatei biserici creștine din lume;*
- 2. Mărturisim în afară de cer, scaunul fericirilor și de iad, prinsoarea condamnaților, mai este și al treilea loc în care se țin sufletele cele necurățite încă și se curăță;*
- 3. Credem că pâinea azima este materie destulă pentru cina Domnului și a misterului Liturghiei;*
- 4. Credem că spiritul sfânt, a treia persoană din Trinitate, purcede de la Tatăl și de la Fiul și primim, mărturisim și credem toate celelalte care le primește, le mărturisește și le crede sfânta Matre biserică romano-catolică;*

Dar cerem de la Majestatea Imperială și Regală cele următoare:

- 1. Ca preoții și dregătorii bisericii de rital grecesc să se bucure de toate acele privilegii și drepturi de care se bucură nu numai preoții romano-catolici, ci și arianii, luteranii și calvinii;*
- 2. Ca în fiecare sat unde se află preoți să aibă biserică, casă parohială, ca preotul să nu fie silit a șede în casă sau pe loc străin;*
- 3. Ca preoții să depindă și să dispuie de episcop, iar nu de laici ca până acum;*

Noi, zic, prenumiții Teofil Episcopul și tot clerul, cerem cu umilință de la Majestatea Imperială Regală și Vă îndatorăm la punctele mai sus pomenite, înaintea părintelui Paul Baranyi, preotul bisericii romano-catolice din Alba-Iulia. Spre a cărui credință și întărire, am scris cu mâna noastră și am întărit cu sigiliul nostru cel episcopal și cu al universității clerului.

Dat în Alba-Iulia în 21 martie 1697.

*Teofil Episcopul
și tot clerul”.*

Părerile asupra acestui sinod variază. Unii sunt de părere că n-a fost un sinod general, din cauza calvinilor care nu le-ar fi încuviințat românilor adunări bisericești în care să se ia deciziuni în contra interesului lor calvinesc. Că biserica română ca subjugată de cea calvinească, nu putea convoca un sinod general, fără învoirea superintendentului calvinesc; că dacă s-ar fi adunat sinodul, trebuia ca să fie de față și superintendentul calvinesc, care n-ar fi dat voie să ia hotărâri contra intereselor calvinești și că acest sinod e de un colorit iezuitic care poartă în el sâmburele îndoielii.

Actele acestui sinod fiind publicate după manuscrisul din arhiva Mitropoliei Albei-Iulii și după care iezuitul Baranyi a făcut o copie ce se află în arhiva Primatului din Strigon, delătură orice îndoială că n-ar exista.

Adunarea sinodului putea să se facă pe bază că acuma erau și catolici în colegiul consilierilor țării. Adevărata putere în țară era numită de la curtea împărătească și pusă în mâna generalului comandant comitele Rabutin de Bussi, un francez pe cât de mare catolic, pe atât și soldat cumplit și rău la mânie. Acesta când venea în furie, rupea actele cu dinții și în una din zile a zis membrilor guvernului: „mă uit că sunteți niște proști, căci în alt caz v-aș pune capetele la picioarele voastre”.

Rabutin primise ordin de la Viena că dacă preoții români ar voi să se adune spre a se consulta în afacerile lor religioase, să aibă libertate și el să-i apere cu tărie în contra superintendentului reformat.

În timpul acesta, generalul lui Leopold I și armata din Transilvania era atotputernică și se purta așa ca să simtă țara întreagă că este ocupată. Luă dispozițiuni și lucra după placul său, mai ales după ce primise ordin de la Viena, la care ordin nimeni nu se opunea, ca să nu supere curtea împărătească. Tot din aceste motive, guvernatorul George Banffi, deși calvin, suferea faptele catolicilor ca să stea bine la curte.

Că în februarie 1697 s-a ținut un sinod general dovedește scrisoarea vlădicei Teofil din 10 iunie 1697, despre care ne vom ocupa mai târziu, în care se spune că cei 12 protopopi care au iscălit această scrisoare n-au putut lua parte la sinodul general din februarie și că și ei consimt la cele hotărâte de Sinod. Că vlădica se iscălește: „Theophilus Episcopus ac clerus universus”, în decretul de la 21 martie, cu toate că au lipsit acești 12 protopopi din numărul de 54, nu este în contradicere pentru că toți cei ce au fost de față au consimțit la unire și Episcopul cu 42 de protopopi putea să ia orice hotărâre.

O altă dovadă, că un sinod general s-a putut ține, fără a fi împiedicați de clavinii, este sinodul ținut la 20 octombrie 1698, sub vlădica Athanasie și celelalte sinoade ținute mai în fiecare an. Calvinii, de frica armelor împărătești, nu cutezau a se opune voinței generalului și prin aceasta împăratului.

La acest sinod, în locul superintendentului calvinesc, a luat parte iezuitul Baranyi.

Decretul din 21 martie 1697, scris numai de vlădica Teofil, în numele clerului întreg, a fost trimis la Curtea din Viena spre aprobare, unde nu l-a aflat destul de temeinic pentru ca cabinetul împărătesc să-l ia serios în discuțiune.

Asemenea declarațiuni mai primise curtea împărătească și de la alte popoare, dar mai târziu au fost retrase sau tăgăduite.

Poate din această cauză vlădica Teofil a trimis la 10 iunie 1697 Primatului Colonic o petiție scrisă de el și 12 protopopi, prin care cei 12 protopopi declară că ei, lipsind de la sinodul general din Alba-Iulia, acum primesc, subscriu și întăresc cu sigiliile lor acea declarație a sinodului din 21 martie anul acela și, totodată, roagă pe Primate ca să binevoiască a mijloci la Majestatea sa ca să acorde punctele specificate de Sinod, în fine, ca hotărârea să li se trimită cât mai curând la mâna parohului Baranyi.

Această petiție e reprodușă după original în fotoincografie la Nilles, l.c. vol. I, p. 173-4 cu iscălitura și sigiliul vlădicei și a celor 12 protopopi pentru a dovedi că în adevăr în luna lui februarie a fost un sinod general... in generali Synodo hic alba Julia determinata... despre care se vorbește.

Transcrierea latinească a celor 12 iscălituri a protopopilor din Nilles e greșită. Se vede că copiatorul n-a știut să citească vechea scriere cirilică.

Adevăratele lor subscrieri sunt următoarele:

Protopop Ion dal Vizagna. L.S.

Protopop Costin din Țagul mare. L.S.

Pop Gabor din Sovaroș. L.S.

Protopop Gavril din Bistra. L.S.

Protopopul Ionașc Orăștie. L.S.

Protopop Costan din Șieuți. L.S.

Protopop Todor din Poșaga. L.S.

Protopop Ia(n)cul dă Giupal. L.S.

L.S. Protopop Simion din Săcal.

L.S. Protopop David din Uifalăiu.

L.S. Protopop Macaveiu din Minice.

Protopop Sion din Slevașa.

Aceste două acte (decretul din 21 martie și petiția din 10 iunie 1697) s-au trimis cardinalului Colonici, care ca delegat apostolic putea să le confirme.

După confirmarea cardinalului, trebuiau trimise curții din Viena pentru a le da o a doua confirmare.

Acesta a fost începutul Unirii românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică, care în loc să împuțineze necazurile românilor, mai tare le-a înmulțit.

Această hotărâre a clerului român din Ardeal a produs mare mișcare:

1. Între reformații calvini care pierdeau foarte mulți din partida lor calvinească, între care erau numărați și românii, iar biserica catolică, care până acuma era inferioară tuturor prin număr, cu unirea românilor are majoritatea. Calvinii căutară fel de fel de mijloace ca să o zădărnicească. Ei încep a duce propagandă prin popor, ca să se unească cu ei și nu cu catolicii. Cerca a le dovedi că biserica calvină e mai aproape de a românilor decât cea romano-catolică.

Contra unirii, au mai început calvinii, a lucra chiar și pe la curtea imperială.

2. O mișcare s-a născut chiar între poporul român, pentru că puțini erau care se puteau împăca cu planul vlădiciei Teofil ca să-și părăsească religiunea lor strămoșească.

3. Pe lângă acestea, se mai adaugă și împrejurarea că cele săvârșite în Ardeal au ajuns la cunoștința Arhierilor din Principatele Române. Mitropolitul Teodosie din București ca Exarh a Mitropoliei dinn Alba-Iulia a început a căuta mijloace ca să nimicească planurile lui Teofil. A luat măsuri ca să-l depună din scaunul Mitropoliei și de aceea căuta un candidat.

În urma acestor nemulțumiri, Teofil trimite pe iezuitul Baranyi la Viena ca să mijlocească cât mai în grabă confirmarea actelor pentru unire, crezând că în modul acesta va scăpa de intrigă, că astfel va dezarma pe inamicii săi.

Teofil abia săvârși aceste acte și oare în luna lui iulie 1697. Moartea lui grabnică o socotesc sciitorii de nenaturală.

Cu moartea lui Teofil, se credea că, cauza unirii s-a săvârșit, fiindcă actele sinodului nu câștigase confirmarea împărătească.

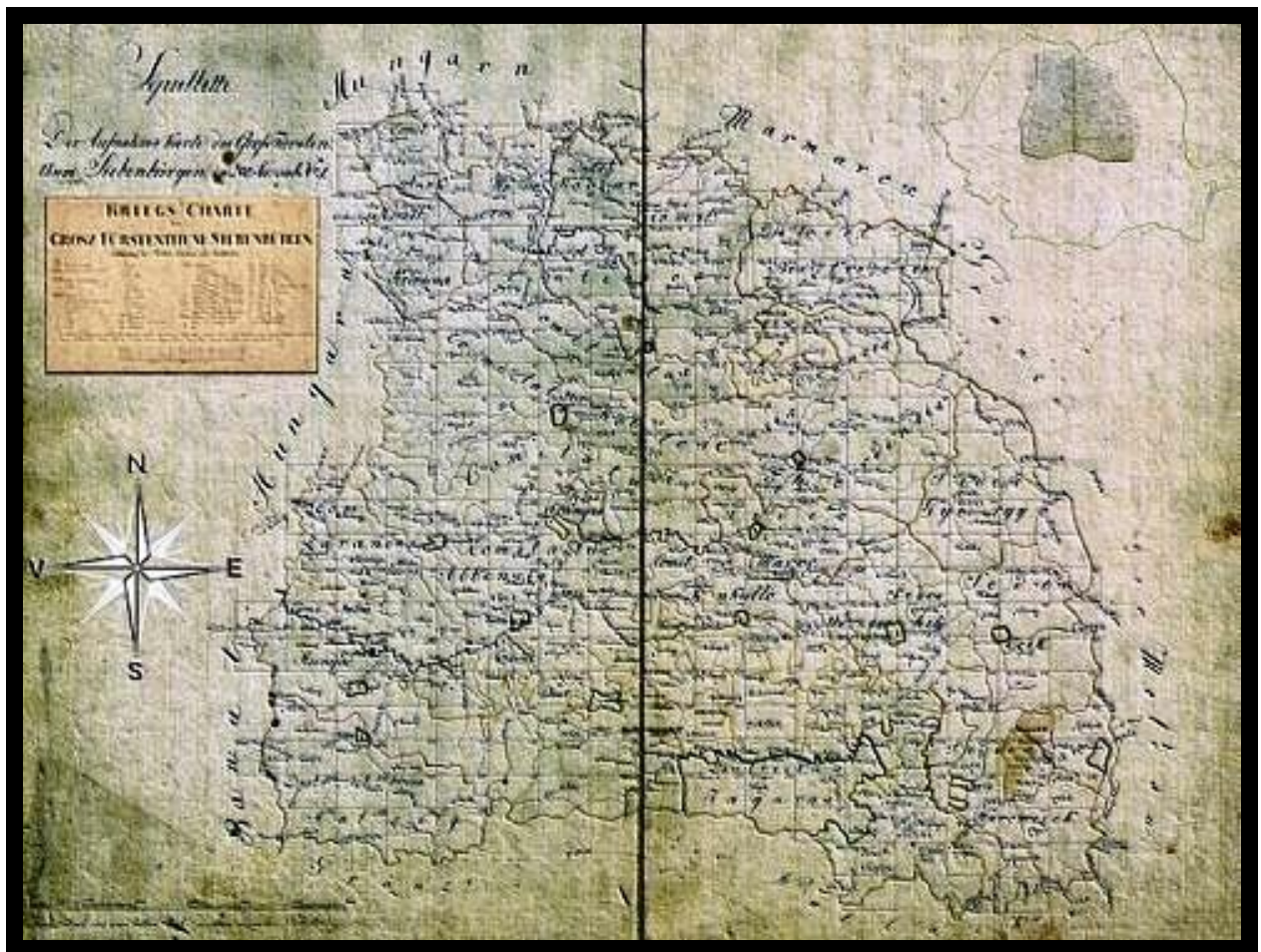
Faptele vlădiciei Teofil au făcut din românii din Transilvania un măr de ceartă între catolici și calvini. Prin lupta acestor partide, poporul român iese la lumină, începe a număra ceva, a fi socotit de celelalte popoare conlocuitoare din Ardeal și Ungaria. Până la căderea Transilvaniei sub casa habsburgică, românii s-au luptat în contra neajunsurilor venite din partea calvinilor unguri; de la acesată dată românii au să stea în luptă cu catolicii.

Mitropolitul Teofil, înclinând către catolicism, a trebuit să-și plătească pasul cutezanței sale cu viața pe care, desigur, i-a ridicat-o otrava calvinească.

Trecerea românilor la unire da partidei reformate nu numai din Transilvania, ci și din Ungaria, o lovitură de moarte. Spaimă băgase și între luterani, care se temeau ca nu cumva catolicii, sub protecția împăratului, să ajungă asupra tuturor, ceea ce s-a și întâmplat.

ȚARA NĂSĂUDULUI

Marele Principat al Transilvaniei în hărțile iozefine, 1769-1773

Aspecte juridice ale Fondurilor grănicerești năsăudene

Dorin Dologa

Fondurile grănicerești năsăudene pot fi analizate din perspectivă școlară, materială, financiară și juridică. În cele ce urmează ne-am propus să facem o analiză a acestora din perspectivă juridică.

Atunci când analizăm Fondurile grănicerești năsăudene din punct de vedere juridic trebuie să avem în vedere două aspecte, legate între ele. Un prim aspect se referă la proprietățile grănicerești, iar al doilea la modul de administrare al acestora.

În timpul existenței Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud munții aflați pe teritoriul comunelor militarizate erau folosiți de către comunele respective fără a plăti taxă statului. Înainte de militarizare comunele plăteau anual statului o anumită taxă pentru folosirea munților din zona Năsăudului.

Întemeierea Fondurilor grănicerești năsăudene este legată de înființarea în anul 1762 a Regimentului II românesc de graniță cu sediul la Năsăud. Fondurile grănicerești năsăudene erau alcătuite din Fondul de provente, Fondul de mondire, Fondurile școlare comunale și fundațiile particulare. Fondurile grănicerești năsăudene s-au creat în timpul existenței graniței militare, prin Articolul 75 al Regulamentului care stabilea normele de organizare și funcționare a regimentelor românești de graniță din Transilvania, aprobat de împărăteasa Maria Tereza la 12 noiembrie 1766, precum și prin Hotărârea din anul 1830. Astfel, prin Articolul 75 al Regulamentului care stabilea normele de organizare și funcționare a regimentelor românești de graniță din Transilvania s-a stabilit ca veniturile sau proventele alodiale¹ din districtele românești de graniță din Transilvania să fie destinate pentru nevoile administrației districtelor grănicerești respective². În acest fel s-a creat Fondul de provente. Prin Hotărârea din anul 1830 s-a creat Fondul de mondire, care era destinat acoperirii cheltuielilor necesare procurării uniformelor militare³. La acest fond au contribuit toate

¹ Care reveneau statului austriac.

² Acest fond era format din veniturile care proveneau din drepturile așa zis regale (cârciumărit, morărit), dar și din plutărit, vânzarea unor mori, banii plătiți de grăniceri în mod voluntar pentru școală între 1765-1835, taxe plătite de jeleri pentru folosirea pădurilor și morilor, precum și din banii proveniți din amenzi și arenze – Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Cluj-Napoca, 1975, p. 185.

³ Acest fond era format din 2/3 din sumele casieriiilor comunale, arenda muntelui Dosul Stânișoarei, 1/2 din arenda muntelui Crăciunelul, 1/2 din arenda terenului montan de la Rodna, numerarul plătit de erariul militar (administrația militară de stat) în contul încălțăminte grănicerilor, banii achitați grănicerilor drept contravaloare pentru uzura hainelor militare proprii în expediții sau staționarea în garnizoane aflate în afara teritoriului regimentului, plata lemnului de foc

famiiliile de grăniceri. Începând cu anul 1838 în fiecare din cele 44 comune grănicerești s-a înființat câte un Fond școlar comunal. Acestea au fost constituite prin capitalizarea veniturilor provenite din dreptul de cârciumărit în cele trei luni de toamnă, venituri care au fost cedate temporar de către comune, conform propunerii vicarului greco-catolic Marian aprobată de către Comandamentul general militar din Sibiu¹. Începând cu anul 1866 o serie de persoane private au întemeiat fundații particulare, care se administrau împreună cu celelalte fonduri².

Fondurile grănicerești nășăudene au fost create de către împărații Austriei, care aveau calitatea de putere publică supremă în stat și au fost dotate cu averi din fonduri publice. Prin urmare, Fondurile grănicerești nășăudene au fost o instituție publică, creată de organul suprem al puterii publice, din fonduri publice, cu scopul de a deservi interese publice.

În timpul existenței graniței militare comunele grănicerești s-au aflat sub administrație militară. Astfel, raporturile de drept au fost stabilite prin autoritățile militare.

În anul 1851 Regimentul II românesc de graniță de la Năsăud a fost desființat. Fondul de mondire și Fondurile școlare comunale au fost recunoscute ca fiind proprietatea comunelor grănicerești. Adunarea reprezentanților comunelor grănicerești a decis la 13 martie 1851 ca Fondul de mondire și Fondurile școlare comunale să fie păstrate în indiviziune și destinate unor scopuri publice, culturale și școlare. Astfel, Fondurile școlare comunale au rămas cu aceeași destinație școlară, iar Fondul de mondire a fost depus spre păstrare în obligațiuni de stat, iar din dobânda de 5 % urmau să se repartizeze burse pentru urmașii grănicerilor. Fondul de provente a trecut în administrarea organelor financiare provinciale pe motiv că dreptul de proprietate asupra acestuia nu era definit³.

În martie 1861 împăratul a dispus înființarea pe teritoriul fostului Regiment II românesc de graniță de la Năsăud a Districtului nășăudean. Acest succes i-a încurajat pe nășăudeni să solicite restituirea fondurilor grănicerești. Ca urmare a demersurilor întreprinse de Vasile Nașcu la Viena, unde a stat aproape un an (din 5 decembrie 1860 până în 28 octombrie 1861), prin rezoluția de la Laxemburg din 27 august 1861, împăratul Franz Iosif a redat comunelor nășăudene fondurile grănicerești⁴.

În perioada 1861-1862 reprezentanții comunelor foste grănicerești au încheiat o Învoire privind administrarea Fondurilor grănicerești nășăudene. În anul 1865 fost elaborat un Instrument fundațional, care a fost aprobat de către împăratul Franz Iosif la 23 martie 1871. Conform acestor acte fondurile numite de provente constituiau bunuri comune ale comunelor proprietare. Denumirea Fondului de mondire s-a schimbat în aceea de Fond de stipendii (burse), iar titulatura Fondului de provente s-a modificat în cea de Fond școlar⁵. Ulterior Fondul școlar s-a numit Fondul central școlar din Districtul Năsăudului, iar Fondul de stipendii s-a intitulat Fondul de stipendii din Districtul Năsăudului. Au fost compuse mai multe statute, dintre care cele din anii 1877 și 1889 au fost aprobate de către guvernele maghiare. Controlul asupra activității Administrației fondurilor grănicerești se făcea de către stat, prin intermediul ministerelor de justiție și de

din pădurile grănicerești date ofițerilor – Serviciul Județean Bistrița - Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.B.-N.A.N), fond: *Administrația fondurilor grănicerești nășăudene*, dos. 52, f. 33.

¹ Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 186.

² S.J.B.-N.A.N, fond: *Administrația fondurilor grănicerești nășăudene*, dos. 52, f. 36.

³ *Ibidem*, f. 34-35 și *Instrumentu fundaționale pentru instituttele de învețimentu și educațiune de în Districtulu Naseudului în Transilvania*, p. 4.

⁴ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, p. 197.

⁵ *Instrumentu fundaționale pentru instituttele de învețimentu și educațiune de în Districtulu Naseudului în Transilvania*, p. 5.

culțe și instrucțiune publică. Regulamentele Fondurilor școlare și de stipendii din Districtul Năsăud¹ compuse pe baza statutelor aprobate de către împăratul Franz Iosif la 31 decembrie 1888, au fost sancționate de către Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică la 2 august 1889. Astfel, modul de funcționare al Fondurilor grănicerești năsăudene a fost reglementat definitiv prin Instrumentul fundațional din anul 1865 și prin Statutul din anul 1889².

Situația juridică a proprietăților foste grănicerești s-a stabilit definitiv prin legile XVII, XVIII și XIX din anul 1890. În baza Articolului 6 al Legii XVIII din anul 1890 toate bunurile intrate în posesia comunelor grănicerești cu titlu de proprietate înainte de încheierea contractului din anul 1872 și cele acordate ca urmare a acestuia, precum și a păcii judecătorești din anul 1890 au fost declarate averi comunale. Drept urmare s-a stabilit faptul că și pădurile constituie averi comunale. Conform Articolului 7 al Legii XVIII din anul 1890 s-a dispus rectificarea din oficiu a cărților funciare în care erau trecute dreptul de proprietate sau de folosință al foștilor grăniceri, în sensul înscrierii drepturilor de proprietate și de folosință al comunelor foste grănicerești. Veniturile rezultate din administrarea și exploatarea pădurilor administrate cumulativ au fost rezervate exclusiv comunelor proprietare, în baza drepturilor de proprietate și în temeiul legii. După scăderea cheltuielilor de administrare și a sarcinilor comune, aceste venituri se împărțeau conform unei chei de participare între cele 44 de comune grănicerești. Comunele proprietare își apărau și își susțineau interesele prin intermediul unei Comisii silvice de 8. Această comisie a fost instituită în baza legilor din anul 1890 și a Instrucțiunilor Ministerului regal maghiar al agriculturii Nr. 80279 din anul 1890. Modul de repartizare al veniturilor a fost stabilit în anul 1892 de către Direcția Silvică Bistrița, în baza principiilor stabilite de legile din anul 1890³.

La 7 noiembrie 1918 Adunarea reprezentanților comunelor foste grănicerești a decis că Statutele Fondurilor grănicerești năsăudene nu mai sunt valabile. Această hotărâre nu a putut fi pusă în practică. Prefectura Județului Bistrița-Năsăud a stabilit în anul 1920 faptul că statutele și regulamentele Fondurilor grănicerești năsăudene rămân în vigoare până când vor fi înlocuite cu altele noi⁴.

De teama faptului că reforma agrară preconizată va expropria Fondurile grănicerești năsăudene, Adunarea reprezentanților comunelor foste grănicerești a aprobat la 21 ianuarie 1921 un nou statut de administrare al Fondurilor grănicerești năsăudene, care la punctul 3 prevede faptul că Asociația comunelor foste grănicerești este o persoană juridică de drept privat fără scop lucrativ⁵.

Articolul 32 al Legii de reformă agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș din anul 1921 prevedea în mod expres faptul că pădurile grănicerești ale comunelor din fostul Regiment II românesc de graniță de la Năsăud se mențin, potrivit Legii XVIII din anul 1890, ca păduri comunale, fără altă procedură de expropriere.

Articolul 2 al Legii pentru persoanele juridice din 6 februarie 1924 stabilea obligația ca în termen de 6 luni de la promulgarea legii, persoanele juridice de drept privat să comunice tribunalului în circumscripția

¹ Acesta cuprindea Regulamentul organic și de trebi pentru consultările Comitetului Fondurilor central școlar și de stipendii din Districtul Năsăud, Regulamentul pentru organizarea și manipularea Comisiei administratoare a Fondurilor central școlare și de stipendii din Districtul Năsăud, Regulamentul referitor la oficiul de manipulare al Fondurilor centrale școlare și de stipendii din Districtul Năsăud și Regulamentul pentru împărțirea de stipendii și ajutoare din Fondul central de stipendii din Districtul Năsăud.

² S.J.B.-N.A.N., *Sfatul Popular al Regiunii Rodna - Oficiul Juridic*, dos. 1, f. 443.

³ *Ibidem*, f. 441.

⁴ *Idem*, fond: *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, reg. 94, f. 158 și 163.

⁵ *Idem*, fond: *Sfatul Popular al Regiunii Rodna - Oficiul Juridic*, dos. 1, f. 444.

căreia funcționa administrația lor principală titlurile în temeiul cărora au dobândit personalitatea juridică, statutele sau actele constitutive, precum și alte informații ce puteau fi solicitate prin regulamentul de aplicare a acestei legi¹. Articolul 98 al Regulamentului de aplicare a dispozițiilor legii pentru persoanele juridice din 19 aprilie 1924 prevedea ca persoanele juridice de drept privat, existente la data promulgării legii, sunt obligate ca în termen de 6 luni de la promulgarea regulamentului să comunice grefei tribunalului în circumscripția căreia funcționa administrația lor principală titlurile în temeiul cărora au dobândit personalitate juridică, copie certificată de pe actul constituirii asociației, fundației sau uniunii, copie după regulamentele după care se administrează acele persoane juridice, copie după bilanțul și darea de seamă a ultimului an, precum și un memoriu. Articolul 99 al Regulamentului de aplicare a dispozițiilor legii pentru persoanele juridice din 19 aprilie 1924 stabilea faptul că memoriul trebuie să cuprindă denumirea și scopul persoanei juridice constituite, data întemeierii de fapt a asociației sau fundației, data și autoritatea de la care a dobândit personalitatea juridică cu specificarea titlului respectiv, sediul principal precum și sediile diverselor filiale care funcționau la sfârșitul anului social expirat, data când se încheie anual conturile persoanei juridice, numărul persoanelor care alcătuiau asociația la finele anului social expirat, averea persoanei juridice, specificându-se valoarea și felul bunurilor din care este alcătuită, totalul veniturilor și cheltuielilor pe anul expirat, numele persoanelor care compun consiliul de administrație și comisia de control cu menționarea profesiei, domiciliului și naționalității lor și un scurt istoric al activității persoanei juridice de la înființare și până la finele anului expirat².

Fondurile grănicerești născute au solicitat Tribunalului Bistrița înscrierea în registrul persoanelor juridice în calitate de persoană juridică existentă la promulgarea legii. Tribunalul Bistrița a constatat faptul că Fondurile grănicerești născute au depus la dosar toate actele solicitate prin articolele 98 și 99 ale Regulamentului de aplicare a dispozițiilor legii pentru persoanele juridice. Din respectivele documente depuse la dosar, Tribunalul Bistrița a constatat faptul că actul fundamental al înființării Fondului central școlar din Districtul Năsăudului și al Fondului de stipendii este Instrumentul fundațional din 18 august 1865. Tribunalul mai constata faptul că Instrumentul fundațional, încheiat la Năsăud la 18 august 1865, a fost semnat de către reprezentanții celor 44 de comune foste grănicerești, a fost verificat de către căpitanul suprem al Districtului Năsăud, Alexandru Bohățel, la 26 ianuarie 1866, a fost aprobat de către Ordinariatul greco-catolic de Gherla la 10 aprilie 1866, a fost sancționat de către împăratul Franz Iosif la data de 23 martie 1871, iar în baza aprobării imperiale a fost prevăzut cu clauza de aprobare la de către Guvernul maghiar la 10 aprilie 1871. Prin urmare Tribunalul Bistrița constata că aceste aprobări erau titlurile în baza cărora Fondurile grănicerești născute au dobândit personalitate juridică la data de 10 aprilie 1871, dată la care Instrumentul fundațional a fost aprobat de către guvernul maghiar, în baza Decretului imperial din data de 23 martie 1871. În conformitate cu legislația maghiară din acea perioadă personalitatea juridică era dobândită prin aprobarea statutelor de către Ministerul regal maghiar de interne. Având în vedere prevederile aliniatelor I³ și II¹ ale Instrumentului fundațional aprobat, care prevedea modul de administrare

¹ *Monitorul Oficial al României*, nr. 27 din 6 februarie 1924, p. 1098.

² *Monitorul Oficial al României*, nr. 87 din 19 aprilie 1924, p. 4453- 4454.

³ Aliniatul I: Toate fondurile așa numite confiniere înființate în timpul existenței Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud, adică Fondul așa-numit de provente și Fondul de mondire, a căror rezolvare definitivă stă acum înaintea Majestății sale, prea bunul nostru împărat și mare principe Franz Iosif, transpunându-se nouă ca ale noastre fonduri în proprietate și posesiune, să nu se împartă între comunele proprietare, ci să rămână împreună, și să rămână un întreg nedespărțit al comunităților proprietare, așa cum au fost în timpul existenței regimentului și fiecare comunitate să aibă

al bunurilor grănicerești, precum și a Regulamentelor Fondurilor grănicerești nășăudene compuse pe baza statutelor aprobate de către împăratul Franz Iosif la 31 decembrie 1888 și sancționate de către Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică la 2 august 1889, Tribunalul Bistrița constata faptul că Fondurile grănicerești nășăudene, persoană juridică, alcătuită din două fonduri conexe, Fondul central școlar și Fondul de stipendii (burse), sunt o fundație și în consecință a dispus la 27 octombrie 1924 înscrierea acestora în registrul pentru fundații². Acest lucru însemna că Fondurile grănicerești nășăudene sunt o instituție cu caracter public, căreia pentru realizarea scopurilor sale i s-a afectat un fond special.

Articolul 102 din Regulamentului de aplicare a dispozițiilor legii pentru persoanele juridice din 19 aprilie 1924 prevedea obligația ca în termen de 6 luni de la data emiterii regulamentului, organele de direcție sau de administrație ale persoanelor juridice existente erau obligate să înainteze ministerului sub autoritatea și controlul căruia funcționau și în conformitate cu instrucțiunile acestuia, copii certificate de către direcție de pe actul constitutiv și de pe statute sau de pe regulament, un inventar privind averea mobilă și imobilă deținută, precum și bilanțul și contul de gestiune al anului social precedent³. Astfel, Fondurile grănicerești nășăudene s-au administrat în perioada următoare în baza Legii pentru persoanele juridice din 6 februarie 1924, a Regulamentului de aplicare a dispozițiilor legii pentru persoanele juridice din 19 aprilie 1924 și a Statutelor din anul 1921. Prin aceasta statul român a recunoscut calitatea de persoană juridică a Fondurilor grănicerești nășăudene, calitate pe care acestea o dobândiseră începând cu anul 1871.

Legea pentru satisfacerea trebuințelor normale în lemn și de construcție ale populației rurale din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina din anul 1924 menționează expres în partea a III-a referitoare la administrarea pădurilor comunale din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș precum și a pădurilor comunale și ale obștilor din Bucovina, Capitolul VI, Articolul 14, punctul d, faptul că pădurile comunelor din fostul Regiment II românesc de graniță de la Năsăud se administrează în conformitate cu statutele pe care le au, însă sub controlul și supravegherea statului și în ceea ce privește aplicarea codului silvic. Controlul administrativ și silvic al acestor comunități trebuia să fie exercitat de către un comisar al guvernului, numit de către Ministerul Agriculturii și Domeniilor⁴.

În anul 1933 Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și al Artelor arăta faptul că Fondurile grănicerești nășăudene sunt o fundație creată de puterea publică, din fonduri publice, prevăzută cu personalitate juridică și care deservea scopuri publice. Prin urmare, această fundație se deosebea de fundațiile de utilitate publică create de către persoane particulare, cu fonduri private⁵.

În anul 1948 comunele coproprietare s-au asociat și în conformitate cu statutul din același an s-a creat un fond unic alcătuit din toate veniturile realizate din tangenta pădurilor administrate de către Direcția Silvică Bistrița și din dividendele cuvenite conform bilanțului Societății „Regna”⁶.

din totul acesta o parte ideală nescindată - *Instrumentu fundaționale pentru instituttele de învățamentu și educațune de in Districtulu Naseudului in Transilvania*, p. 5.

¹ Aliniatul II: Fondul așa-zis de mondire, ca proprietate a celor 44 comunități foste grănicerești, care au constituit Regimentul II românesc de graniță de la Năsăud, fiind destinat de către proprietarii săi încă de la desființarea regimentului pentru stipendii (burse), de acum încolo să se numească Fond de stipendii (burse), iar Fondul numit de provente, gândindu-ne noi să-l destinăm cu totul școlilor, de acum încolo să se numească Fond Școlar - *Instrumentu fundaționale pentru instituttele de învățamentu și educațune de in Districtulu Naseudului in Transilvania*, p. 5.

² S.J.B.-N.A.N., fond: *Administrația fondurilor grănicerești nășăudene*, dos. 52, f. 136

³ *Monitorul Oficial al României*, nr. 87 din 19 aprilie 1924, p. 4454.

⁴ *Monitorul Oficial al României*, nr. 140 din 1 iulie 1924, p. 7352.

⁵ S.J.B.-N.A.N., fond: *Sfatul Popular al Regiunii Rodna – Oficiul juridic*, dos. 1, f. 445.

⁶ *Ibidem*, f. 442.

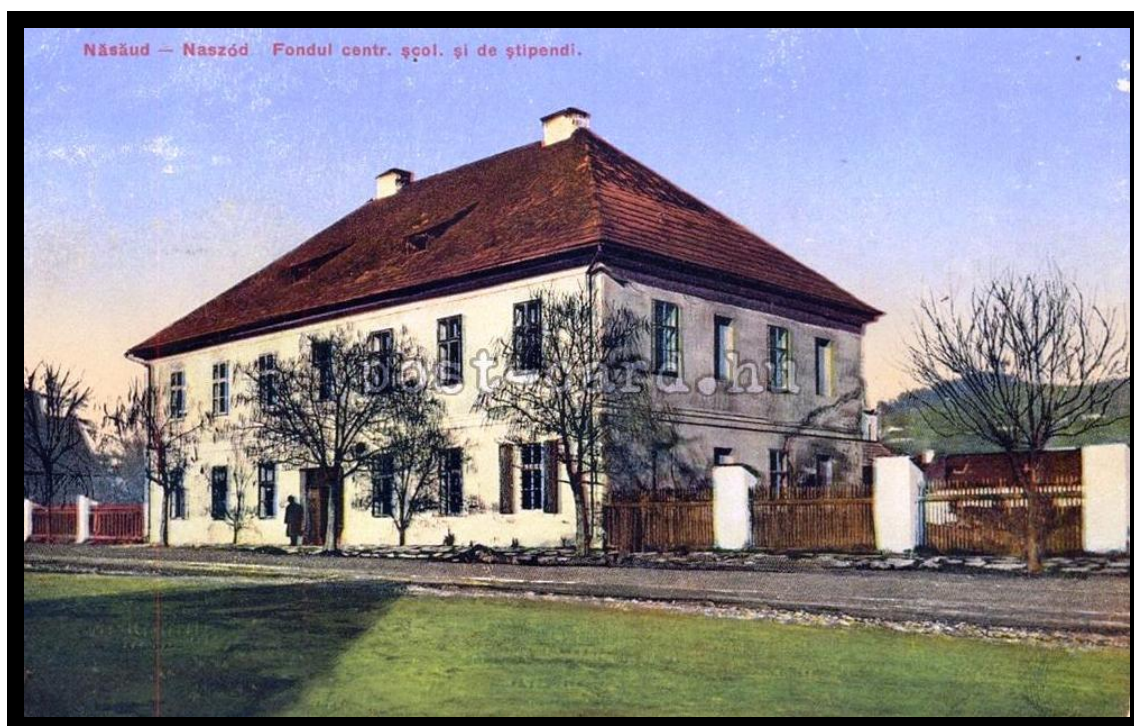
Prin Decretul Nr. 214 din anul 1948 clădirile aflate în proprietatea Fondurilor grănicerești năsăudene care serveau unor scopuri școlare au fost naționalizate¹.

Prin ordinele nr. 223 și nr. 326 ale Ministerului Învățământului Public din anul 1949 s-a dispus luarea măsurilor pentru trecerea fondurilor grănicerești la comune².

Prin Hotărârea din 14 ianuarie 1950 s-a decis înglobarea Fondurilor grănicerești năsăudene în Administrația bunurilor grănicerești. Aceasta din urmă administra numai veniturile comunelor provenite din renta pădurilor și din administrarea Fondurilor grănicerești năsăudene³.

În concluzie, în ceea ce privește proprietățile foste grănicerești, pădurile în indiviziune ale acestor comune erau păduri comunale administrate în conformitate cu statutele referitoare la ele.

Referitor la modul de administrare al bunurilor fostului Regiment II românesc de graniță de la Năsăud, Fondurile grănicerești năsăudene erau o fundație creată de către o putere publică (împărații Austriei), din fonduri publice, prevăzută cu personalitate juridică și care deservea interese publice. Ea se deosebea prin statutul de persoană publică al creatorilor și prin proveniența publică a bunurilor față de fundațiile de utilitate publică create de către persoane particulare, din fonduri private.

¹ *Ibidem*, f. 443.

² *Ibidem*, f. 443.

³ *Ibidem*, f. 443.

Înființarea cercului „Astra” al Salvei (11 februarie 1900) – o restituire istorică

Iuliu-Marius Morariu

În localitatea Salva, Asociațiunea Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român – Astra, a avut aderenți încă de la înființare, în persoana preotului Ioan Catone și a studentului teolog Vasile Dumbravă¹, precum și în cea a locotenentului Nichita Ignat, care a înscris și întreaga localitate între membri pe viață ai acesteia², postură în care ea se va menține până în anul 1948.

Cu toate acestea însă, o agentură astristă sălăuană se va înființa destul de târziu, respectiv la finele secolului al XIX-lea, din inițiativa unuia dintre cei care au participat la înființarea instituției însăși, preotul Vasile Dumbravă. Întârzierea cu care are loc acest eveniment a fost cauzată, cel mai probabil, de lipsa numărului de membri necesari în vederea înființării unei astfel de filiale.

În urma ședinței de constituire, nou-înființatei agenturi i se vor alătura membri ajutători³, care vor contribui fiecare, cu excepția lui Vasile Dumbravă, cu câte două coroane la susinerea activității asociațiunii. Ea va alege atunci și un comitet de conducere, care-l va avea în frunte pe parohul satului, mai-sus pomenit, va avea ca secretar pe Nicolae Mihăiese, în vreme ce, de chestiunile administrative se va ocupa Vasile Pop⁴.

Odată înființat, cercul Salva al „Astrei”, se va remarca în cadrul activităților instituției, prin conferințele ținute de către membrii lui, prin participarea la activitățile de la centru, și printr-o serie de acțiuni patriotice. Un exemplu în acest sens îl constituie primul ei secretar, Nicolae Mihăiese, care se va număra între delegații sălăuani la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia⁵.

După retragerea preotului Dumbravă din fruntea parohiei de la Salva, locul lui va fi luat de către preotul Iuliu Morariu, tatăl academicianului Tiberiu Morariu, care se va dovedi un continuator al ideilor predecesorului său, asumându-și statutul de animator cultural și de luminător al poporului și organizând

¹ Ana Filip, „Salva- prima comună membră a „Astrei” din 1861”, în rev. *Crinul Satelor*, Serie nouă, nr. 24, Târgu Jiu, 2012, p. 42. Cf. Ana Filip, Ioan Morariu, *Salva- repere monografice*, Editura George COȘBUC, Bistrița, 2005, p. 325; Ioan Seni, *Pagini din istoricul Despărțământului „Astra” Năsăud*, col. „Conferințele Bibliotecii „Astra”, vol. 132, Biblioteca Județeană „Astra”, Sibiu, 2011, p. 11.

² ***, *Actele privitoare la Urdirea și înființarea Asociațiunii Transilvane pentru literatura română, și cultura poporului roman*, Tipografia diecesana, Sibiu, 1862, p. 55.

³ ANDJBN, *Fond ASTRA-Despărțământul Năsăud*, dosar 62/1900, f. 5.

⁴ *Ibidem*, f. 3.

⁵ Ștefan Pascu, Ion Popescu-Puțuri, coord., *1918 la Români. Documentele unirii*, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 79-80.

diferite conferințe în scopul ajutorării țăranilor aflați în păstoria lui¹. În cadrul activității sale astriste, cele mai importante momente le-au reprezentat incontestabil participarea sa la evenimentul Marii Uniri și organizarea primei adunări generale a Despărțământului la Salva, în anul următor acesteia², prilej cu care va deveni și membru pe viață al instituției³.

Întrucât însă, rezultatele fructuoase înregistrate de către sălăuani în cadrul eforturilor astriste se datorează întemeietorilor, iar momentul întemeierii este unul important pentru istoria despărțământului de aici, am considerat potrivit, ca în paginile următoare, să oferim cititorilor două documente privitoare la acest eveniment. Este vorba despre procesul verbal redactat cu prilejul constituirii Asociațiunii, în cadrul căruia este descrisă ședința de constituire a acestuia, și de lista cuprinzându-i pe primii membrii înscrși și cuantumul cotizațiilor lor. Documentul are o valoare multiplă, restituind pe de-o parte un crâmpel din istoria Salvei insuficient cunoscut, și oferind un izvor istoric celor care se vor opri ulterior asupra istoricului „Astrei” născădăne sau a celei sălăuane și prezentând elemente utile în înțelegerea mentalității oamenilor de aici și a preocupărilor lor de natură culturală. Publicarea lui continuă seria documentelor privitoare la istoria „Astrei” sălăuane pe care am început-o cu câțva timp în urmă în paginile revistei *Pisanii Sângeorzene*⁴, și căreia nădăjduiesc să îi adaug în viitor și alte documente importante cu privire la acest subiect. În transcrierea lui am respectat întru totul grafia vremii și aranjarea în pagină folosită de către cei care l-au întocmit, din dorința de a nu știrbi printr-o intervenție nefericită frumusețea și valoarea lui (acolo unde am avut dubii cu privire la semnificația unui termen, am marcat între paranteze textul cu semnul întrebării).

Nădăjduiesc ca această restituire, asemenea celorlalte să se constituie deopotrivă într-un pios omagiu adus înaintașilor care au avut inițiativa înființării unei filiale astriste la Salva, și într-o restituire documentară necesară, utilă viitoarelor cercetări ce vor aprofunda istoria acestei părți a Transilvaniei sau istoria Despărțământului Născăud al „Astrei”.

ANDJBN, *Fond ASTRA-Despărțământul Născăud*, dosar 62/1900, f. 3.

Protocolu

ed. ed. 11

II 900

Susceptu în scopul înființării unei agenruri comunale a despărțământului Asociațiunii Transilvane pentru literatura și cultura poporului român din Năseudu.

¹ Cf. de exemplu: ***, „Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”. Starea de la 1 August 1913”, în rev. *Transilvania*, anul XLIV, nr. IV-V, Iulie – Octombrie, Sibiu, 1913, p. 234; ***, „Prelegerile populare ținute în cursul anului 1912”, în rev. *Transilvania*, anul XLIV, nr. IV-V, Iulie – Octombrie, Sibiu, 1913, p. 262; Pentru mai multe detalii, a se vedea și Iuliu-Marius Morariu, „Preotul astrist Iuliu Morariu din Salva”, în vol. *Reporter prin Țara Născăudului*, Editura Gens Latina, Alba-Iulia, 2012, pp. 66-72.

² Eveniment care s-a desfășurat chiar în locul bisericii din localitate. Cf. ANDJBN, *Fond ASTRA – Despărțământul Născăud*, dosar 141/1919, f. 1-2.

³ Andrei Bârseanu, Romul Simu, „Raportul pe anul 1918”, în rev. *Transilvania*, anul XL, nr. 1-12, 1 Decembrie, Sibiu, 1919, p. 29.

⁴ Iuliu-Marius Morariu, „Un document important despre adunarea Despărțământului Născăud al „Astrei” din anul 1919”, în rev. *Pisanii Sângeorzene*, Anul III, nr. 3, Martie, Sângeorz Băi, 2014, pp. 21-25; Idem, „Un document important despre adunarea Despărțământului Născăud al „Astrei” din anul 1919- partea a doua”, în rev. *Pisanii Sângeorzene*, Anul III, nr. 4, Aprilie, Sângeorz Băi, 2014, pp.46-50.

După întrunirea unei părți însemnate din popor în efigia (?) școalei com/ Dlui preot Vasiliu Dumbravă prin o cuvintare potrivită comunica scopul întrunirii și declamă ședința deschisă, aducând la ordinea zilei următoarele

Obiecte

I	ad I
Alegerea unui președinte a agenturei	se alege cu aclamațiuni pe Dlui Vasiliu Dumbravă
II	ad II
Alegerea unui secretariu bibliotecar	se alege Nicolau Mihăiese
III	ad III
Alegerea unui casar	se alege Vasile Popu
IV	ad IV
Înscrierea de membri	se înscriu membri ajutători după cum arată conspectulu alăturat.

Din ședința adunării agenturei comunale a despărț. Năseud – pentru lit. și cult. pop. român

Președinte
V. Dumbravă

Secretariul
Nicolau Mihăiese

Lista membrilor înscriși și suma cu care au contribuit (*Ibidem*, f. 5)

V. Dumbravă	4 coroane
Nicolau Mihăiese	2 coroane
Gavrilă Finegar	2 coroane
V. Pop	2 coroane
Gavrilă Ceuca	2 coroane
Ștefan Oniția	2 coroane
Ioan Oniția	2 coroane
Chiril Pașcu	2 coroane
Ioan Vârtic	2 coroane
Nicolau Pop	2 coroane
George Ianul	2 coroane

Maftai Ceuca	2 coroane
Todor Linul	2 coroane
Ștefan Dănilă	2 coroane
Nechita Lari	2 coroane
Petru Simionese	2 coroane
George Sârb	2 coroane

Autorii:

DOLOGA, DORIN, originar din comuna Romuli, județul Bistrița-Năsăud. Arhivist la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Bistrița-Năsăud. Absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, doctorat la aceeași universitate între anii 2003-2010, specializarea Istorie Modernă, obținând titlul de doctor în anul 2010. A publicat o serie de articole și studii privind istoria Țării Năsăudului, dar nu numai, în *Revista Bistriței*, *Acta Bacviensa*, *Archiva Moldaviae*.

MORARIU, IULIU-MARIUS, originar din loc. Salva, jud. Bistrița-Năsăud, student al Facultății de Teologie Ortodoxă și al Facultății de Istorie și Filosofie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Autor al volumelor: *Istoria mănăstirii „Izvorul Tămăduirii”* Salva, Editura Astra, Blaj, 2013 (coautor, împreună cu prof. Ana Filip) și *Stări, momente și personalități ale Ortodoxiei transilvane*, Editura „Academica” Brancuși, Targu Jiu, 2013 și colaborator al unor periodice precum: *Transilvania* (Sibiu), *Acta Musei Porolissensis* (Zalau), *Tabor*, *Renasterea*, *Tribuna*, *Cetatea culturală*, *Agora literară* (Cluj-Napoca), *Semănătorul* (Tismana), *Der Unterwald* (Sebes), *Oglinda literară* (Focsani), *Revista română* (Iasi), *Pisanii Sângeorzene* (Sângeorz-Băi), *Astra năsăudeană* (Năsăud), *Studii și cercetări etnoculturale* (Bistrița), *Confluente românești* (New York), *Observatorul* (Toronto), *Conexiuni românești* (Mannheim), unde am publicat peste 70 de studii de istorie și teologie. Fondator și redactor-șef al revistei *Astra Salvensis* (Salva), și redactor al revistelor *Sămănătorul* și *Astra năsăudeană*. Realizator al emisiunii *Oameni de ieri și de azi* la Radio *Renasterea*, Cluj-Napoca.

POP ALEXANDRU, născut la 1859 în Sângeorgiul Român (Sângeorz-Băi), a făcut studii secundare la liceul din Năsăud și Blaj, iar cele universitare la Facultatea de Litere și Filosofie din București, obținând titlul de licențiat în 1893. A fost și arhivar la Biblioteca Academiei (1884-1891), în care timp a scris prima bibliografie a periodicelor românești de la 1817 până la 1887. A trecut apoi ca profesor la Liceul „Codreanu” din Bârlad unde a funcționat până la 28 august 1902, când a murit. Afară de numita bibliografie, a publicat teza de licență „Desbinarea în Biserica Românilor din Ardeal și Ungaria, 1697-1701”, unii considerând-o o lucrare de începător (București, 1895).

PRECUP, EMIL, istoric literar, folclorist, profesor. Născut la 27 ianuarie 1887, comuna Chiuza, județul Bistrița-Năsăud, fiul lui Anton Precup și al Victoriei, tatăl preot greco-catolic în Rebrîșoara.

Primele clase primare în Rebrîșoara, apoi la Năsăud. Stagiul militar la Viena. Studii superioare în litere și filosofie la Universitatea din Cluj, cu specialitatea româno-germană. Doctor în litere despre viața și opera lui Creangă. Participă la Marea Adunare de la 1 decembrie 1918 de la Alba-Iulia. Organizează viitoarea Bibliotecă Documentară din Năsăud a filialei Academiei Române. Trece la cele veșnice la data de 22 octombrie 1966, la Cluj-Napoca.

SOHORCA, IUSTIN, născut în Sângeorz-Băi la 23 ianuarie 1881, fiul lui Silviu Sohorca și al Irinei născută Budurlean. Instruirea primară la școala primară din localitate, școala confesională organizată pe două clase la care era învățător Ștefan Utalea. După aceea a trecut pentru următoarele două clase la fosta școală trivială românească. De aici trece la Gimnaziul superior românesc din Năsăud. Între anii 1896-1899 studiază la Preparandia română greco-catolică din Gherla. Începând cu anul școlar 1899-1900 își începe activitatea de învățător la școala confesională greco-catolică din Sângeorz și pe care avea s-o practice 33 de ani, iar în perioada 1925-1932 îi fusese director. Și-a făcut stagiul militar în 1902-1903, iar din 1914 a fost mobilizat în armata austro-ungară. În data de 26 mai 1904 se căsătorește cu Cătălina Jojă, localnică, neavând copii. Este autor a mai multor lucrări, rămase în manuscris, privitoare la istoria locală sângeorzană. A murit în 19 februarie 1966.

Cuprins

IDENTITATE

IUSTIN SOHORCA, *Date istorice despre comuna Sângeorz-Băi - II* -7

TRADITII

Arhiva de folclor sângeorzană.....29

PERSONALITĂȚI SÂNGEORZENE

EMIL PRECUP, *Profesorul doctor Artemiu Publiu Alexi*.....35

BISERICĂ ȘI SOCIETATE

ALEXANDRU POP, *Dezbinarea în Biserica Românilor din Ardeal și Ungaria (1697-1701)-III*.....41

TARA NĂSĂUDULUI

DORIN DOLOGA, *Aspecte juridice ale Fondurilor grănicerești năsăudene*.....49

IULIU-MARIUS MORARIU, *Înființarea cercului „Astra” al Salvei (11 februarie 1900)*

– o restituire istorică.....55

AUTORII.....59

CUPRINS.....61

**Revistă sprijinită și finanțată de:
CONSILIUL LOCAL SÂNGEORZ-BĂI
CASA DE CULTURĂ SÂNGEORZ-BĂI**

**Casa parohială de peste râu
Sîngeorz Băi.**

ISSN 2285 – 8229

ISSN-L 2285 - 8229